PROVINCIE

Noord-Holland

Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland

Muiden

Gemeentebeschrijving,
herziene versie, november 1991

Foto omslag:
Bij Muiderberg gelegen betonnen groeps-schuilplaatsen, gebouwd in 1939-'40 ter versterking van de vesting Holland.

Inhoud

Verantwoording *5*

1. **Inleiding** *7*

2. **Bodemgesteldheid** *9*
2.1 Bodem en reliëf *9*
2.2 Afwatering *10*

3. **Grondgebruik** *13*
3.1 Agrarisch grondgebruik *13*
3.2 Niet-agrarisch grondgebruik *13*
3.3 Landschapsbeeld *14*

4. **Infrastructuur** *15*
4.1 Landwegen *15*
4.2 Waterwegen *16*
4.3 Dijken en kaden *17*
4.4 Spoor- en tramwegen *18*
4.5 Militaire infrastructuur *19*
4.6 Industrie *21*

5. **Nederzettingstructuur** *23*
5.1 Algemeen *23*
5.2 Bevolking van Muiden en Muiderberg *24*
5.3 Muiden *25*
5.4 Muiderberg *27*
5.5 Buitengebied *30*

6. **Bebouwingskarakteristiek** *33*
6.1 Muiden *33*
6.2 Muiderberg *34*
6.3 Buitengebied *35*

Verantwoording inventarisatie *37*

Geraadpleegde werken *39*

Herkomst afbeeldingen *41*

Afbeeldingen *43*

Register *63*

Colofon *65*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940. Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw - Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw - Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt het werk per gemeente verricht. Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografische, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Muiden. Voor geografische, sociaal-economische en cultuur-historische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving Gooi en Vechtstreek worden geraadpleegd.
De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit ca. 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.

De gemeentebeschrijving volgt in de eerst vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn een bebouwingskarakteristiek en een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.

De MIP-werkzaamheden in de gemeente Muiden, bestaande uit een vooronderzoek, de inventarisatie, het fotograferen en beschrijven van de geselecteerde objecten en complexen en het schrijven en samenstellen van de gemeentebeschrijving, hebben plaatsgevonden in de maanden februari en maart 1991. Hiervoor waren in totaal vijf weken beschikbaar. Deze werkzaamheden zijn uitgevoerd door J.A. van der Hoeve, op tijdelijke basis verbonden aan de Provincie Noord-Holland als inventarisator jongere bouwkunst.

Speciale dank gaat uit naar de heer S.C. van Diest, die de concept-versie van deze gemeentebeschrijving op vele punten heeft gecorrigeerd en aangevuld.

Haarlem, november 1991.

1. Inleiding

De gemeente Muiden ligt in het zuidoosten van de provincie Noord-Holland, in de Vechtstreek. De gemeente wordt aan de noordzijde begrensd door de gemeente Almere, aan de oostzijde door de gemeente Naarden, aan de zuidzijde door de gemeente Weesp en aan de westzijde door de gemeenten Amsterdam en Diemen. Hiervan ligt de gemeente Almere in de provincie Flevoland.

De gemeente Muiden bestaat uit het stadje Muiden, het dorp Muiderberg en de gehuchten Hakkelaarsbrug en Naardermeer. Het gehucht Naardermeer ligt op de grens met de gemeente Weesp.

Bij keizerlijk decreet van 20 oktober 1811 werden de gemeenten Muiden en Muiderberg samengevoegd tot de gemeente Muiden-Muiderberg. Deze situatie is ingegaan op 1 januari 1812.
Na het herstel van de Nederlandse zelfstandigheid wensten de inwoners van Muiden en Muiderberg verenigd te blijven. De gemeentenaam werd na verloop van tijd ingekort tot Muiden.
Er hebben zich sindsdien twee grenswijzigingen voorgedaan. Bij wet van 15 augustus 1892 is het fort Pampus, dat op een zandplaat voor de kust is aangelegd, bij de gemeente Muiden ingedeeld.
De grenzen in de Zuiderzee werden bepaald door een rechte lijn tussen de toren van de NH kerk te Weesp en die van Monnickendam, een naar het oosten verlengde lijn over de Westertoren van Amsterdam en de vuurtoren van Durgerdam en een rechte lijn tussen de toren van de NH-kerk te Monnickendam en die van Muiderberg.
In 1942 heeft nog een grenswijziging plaatsgevonden, waarbij de huidige grenzen in het IJ-meer zijn vastgelegd.

De huidige gemeente heeft een oppervlakte van 3254 ha en telde op 1 januari 1990 in totaal 6694 inwoners.

De gemeente Muiden behoort tot het MIP-inventarisatiegebied Gooi en Vechtstreek. Dit inventarisatiegebied omvat de gemeenten: Blaricum, Bussum, 's-Graveland, Hilversum, Huizen, Laren, Muiden, Naarden, Nederhorst den Berg en Weesp.

Ten behoeve van de MIP-inventarisatie is de gemeente in drie deelgebieden gescheiden:
1. Muiden (stad)
2. Muiderberg
3. buitengebied.

(Zie afbeeldingen 1 t/m 7.)

2. Bodemgesteldheid

2.1 Bodem en reliëf

De oudste herkenbare vorm van afzetting in de Vechtstreek dateert uit de laatste fase van het Pleistoceen, de periode van de ijstijden. Toen zijn hier grote hoeveelheden zand en klei afgezet door de Rijn, Maas, Weser en Elbe. Door de bewegingen van het landijs wijzigden de rivierlopen regelmatig.
In de voorlaatste ijstijd (het Saalien of de Riss-ijstijd) schoven grote ijsmassa's via de bestaande rivierdalen vanuit het noorden over Nederland. Eén van deze ijsmassa's schoof globaal gezien over de huidige Veluwe heen en bereikte als zuidelijkste grens de huidige Rijnloop in Gelderland. Deze ijsmassa schoof een grote hoeveelheid pleistoceen zand voor zich uit. In verschillende stuwingsfasen van het ijs is een complex van stuwwallen ontstaan. De Utrechtse heuvelrug en het Gooi vormen de meest herkenbare gedeelten van de westrand van dit stuwwallencomplex. Deze westrand vindt zijn voortzetting in de Vechtstreek. Hij bestaat uit twee achter elkaar gelegen wallen, die in verschillende stuwingsfasen zijn ontstaan. De buitenste wal bestaat uit de stuwwal bij Hilversum. Deze vindt zijn voortzetting in de geïsoleerde grindhoudende opduiking van Nederhorst den Berg.
De binnenste wal bestaat uit de stuwwal van Huizen en Laren, de zandkoppen ten noordoosten van Weesp (in de Nieuwe Keverdijksche polder) en de Kavelberg te Muiderberg.

In de warmere perioden van de ijstijd smolt een gedeelte van het ijs, waarbij de stuwwallen sterk erodeerden. Deze grove smeltwaterafzettingen zijn als zandwaaiers (sandrs) aan te treffen tussen Weesp en Muiderberg. De bovengrondse delen zijn in de 17de eeuw voor een belangrijk deel afgegraven.
In de laatste ijstijd bereikte het ijs ons land niet, maar deed hier een toendraklimaat ontstaan. Vanwege het vrijwel ontbreken van begroeiing zijn er door zandverstuivingen een pakket dekzand afgezet. In deze periode heeft de (oer)Vecht zich een weg tussen de beide stuwwallen gebaand. De Oer-Vecht vormde de bovenloop van het Oer-IJ, dat bij Castricum in zee uitmondde.

Door de temperatuurstijging gedurende het Holoceen (10.000 jaar geleden) stegen de zeewater- en grondwaterspiegel. In de Vechtstreek ontstonden dientengevolge een uitgebreid moerasgebied en zoetwatermeren (Naardermeer, Horstermeer). Deze meren stonden in open verbinding met de Vecht. In deze periode werd hier zeer veel veen gevormd.
De Vecht stroomde toen nog vrij en onbedijkt door het land, en zette daarbij zeer veel materiaal af. Langs de rivier werden de grovere zand- en kleidelen afgezet (oeverwallen) en verderop rivierklei, dat over het veen uitwigt. Ten noorden van Nigteveen heeft de Vecht nauwelijks oeverwallen kunnen vormen, omdat deze door de vele overstromingen van de zee verspoelden. Alleen bij Weesp is een klein deel van de oeverwallen van de Vecht behouden gebleven.
De zee sloeg steeds veen weg en zette zeeklei af.

Dit proces van veenvorming en van afzetting van zee- en rivierklei heeft zich voortgezet tot in de middeleeuwen. In de 12de en 13de eeuw is men begonnen met de aanleg van zeedijken en rivierdijken. Ook heeft men toen een start gemaakt met de ontginning. Sindsdien zijn er nog slechts bij dijkdoorbraken nieuwe afzettingen ontstaan, die bestaan uit een gemengde klei- en zandgrond. Deze zogenaamde overslaggronden hebben een zeer plaatselijk karakter.

De Kavelberg bij Muiderberg is het hoogste gedeelte in de gemeente Muiden. De top ligt op 5,3 meter + NAP. De voet, die door de afgravingen sedert de 17de eeuw is gevormd, ligt op 0,0 tot 0,3 meter + NAP. De (kunstmatige) dijken sluiten aan op de klifkust van de Kavelberg; de top van de dijken ligt op 4,5 meter + NAP.
De polders ten oosten van Muiden en rond Muiderberg variëren in peil tussen de -0,7 meter NAP tot -1,0 meter NAP. Het peil van de Bloemendalerpolder, die ten westen van Muiden ligt, varieert tussen de -1,4 en -1,6 meter NAP.
(Zie afbeeldingen 8 t/m 10.)

2.2 Afwatering

In de gemeente Muiden zijn in totaal vijf afwateringssystemen te onderscheiden: (1) gebieden die direct of indirect op de rivier de Vecht afwateren, (2) gebieden die afwateren op een van de wateren van de boezem van de 's-Gravelandsche Vaart, (3) gebieden die afwateren op een der wateren van de Amstellandboezem, (4) gebieden die rechtstreeks op het IJmeer afwateren en (5) gebieden die geen zichtbare afwatering hebben.

De Bloemendalerpolder watert rechtstreeks af op de Vecht, het Naardermeer watert indirect af op de Vecht (via de in 1623 gegraven uitwatering van het Meer: de Tocht).
De Noordpolder, Zuidpolder en de Binnendijksche Overscheensche- en Bergerpolder wateren alle af op de Naardertrekvaart, die deel uitmaakt van de boezem van de 's-Gravelandsche Vaart. De wateren van de boezem van de 's-Gravelandsche Vaart wateren op hun beurt weer af op de Vecht.
De Noord- of Rietpolder watert op dit moment af op de Muidertrekvaart, de Gemeenschapspolder watert af op het Amsterdam-Rijnkanaal. Beide maken deel uit van de Amstellandboezem.
Op de zandgrond van de Kavelberg zakt het regenwater rechtstreeks in de grond en wordt dan als kwelwater naar de polders en het Gooimeer afgevoerd.
Het buitendijks gebied ten oosten van Muiderberg (de voormalige Maatlanden) watert rechtstreeks af op de Zuiderzee (IJmeer).

De Vecht vormt een afgesloten boezemwater, dat uitwatert op het IJsselmeer (voor 1932 Zuiderzee geheten).
Aanvankelijk was de Vecht een natuurlijke zijrivier van de Kromme Rijn. Door de aanleg van de dam in de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede in 1122 werd zij afgesneden van haar oorsprong. De afwatering van de gebieden in het stroomgebied van de Vecht (ook te Muiden) werd hiermee aanzienlijk verbeterd, waardoor grootschalige ontginningen mogelijk werden gemaakt.
De rivier mondde uit in de wateren, die in de middeleeuwen de Zuiderzee gingen vormen. Bij hoge waterstanden stagneerde niet alleen de afwatering van de Vecht, maar drong ook het zeewater diep in de Vecht door. Dat veroorzaakte veel wateroverlast, omdat de omliggende gebieden hun water niet kwijt konden. Daarnaast kwamen er door de hoge waterstanden in de Vecht regelmatig dijkdoorbraken voor.
Reeds in de 14de eeuw werd daarom een dam aangelegd bij Breukelen (Otterspoordam, 1327?). In 1437 werd deze dam verplaatst naar de Hinderdam en in 1673/74 naar Muiden. Met deze laatste verplaatsing was de invloed van de Zuiderzee tot de kust teruggedrongen. De problemen met de afwatering op de Vecht waren weliswaar verminderd, maar niet voorbij. Bij noordwestelijke storm werd het zeewater zo opgestuwd, dat de Vecht haar overtollige water niet via de Muider Zeesluizen (Groote Zeesluis) kon lozen. Daar in dat geval de polders hun water niet meer konden uitslaan op de Vecht, ontstond er veel wateroverlast.
Ook het hoge waterpeil in de Vecht leverde gevaar voor overstromingen en dijkdoorbraken.

Om de zes tot tien jaar vonden grote overstromingen plaats. Maar pas na de extreme situaties in 1925/26 en 1928 werden voorzieningen overwogen, ondanks het feit dat de Zuiderzee spoedig gesloten zou worden. In 1930 is men gestart met de bouw van een elektrisch gemaal in de westelijke opening van de Muidersluis. Het gemaal bevatte twee horizontale schroefpompen, die werden aangedreven door twee elektromotoren van elk 450 pk. Per minuut kon 800 m^3 water worden uitgeslagen, bij een opvoerhoogte van 1 meter. Daarmee schaarde het gemaal zich bij de grootste van Nederland.
Op 21 november 1930 was het gemaal voltooid. Na de sluiting van de Zuiderzee (mei 1932) heeft het gemaal nog driemaal dienst gedaan, zonder directe noodzaak overigens. Nadat de bemalingsconcessie op 31 december 1937 afliep, bleek er geen interesse meer te zijn voor het gemaal. In 1939 werd het gemaal voor sloop verkocht.
De uitwatering van de Vecht geschiedt sindsdien op natuurlijke wijze via de Muidersluis. Er wordt overigens tegenwoordig ook vaak water in de Vecht ingelaten.

Noord- en Rietpolder
Deze polder is ontstaan na de aanleg van de Muidertrekvaart (1640/1642). Vanwege de hoge dijklasten is vrijwel alle land in deze polder in de 17de en 18de eeuw door de boeren verlaten. Tot de gedeeltelijke inpoldering van 1941/1942 was het grootste deel van de polder moerasland. Ten behoeve van de afwatering van het terrein van de kruitfabriek (gesticht 1702) stond aan de Muidertrekvaart een door paarden aangedreven watermolen.
Momenteel staan er op het terrein van de kruitfabriek twee elektrische gemaaltjes.

Bloemendalerpolder
De kern van de huidige Bloemendalerpolder is reeds in 1555 omdijkt. In de 18de eeuw zijn achtereenvolgens een deel van de Sinnigvelderpolder, de Zuidpolder en de Aert-Janssenspolder toegevoegd.
De (huidige) Bloemendalerpolder ligt gedeeltelijk in de gemeente Muiden en gedeeltelijk in de gemeente Weesp. De grens wordt gevormd door de Molenwetering. Aan het eind van deze wetering stond een molen, die tot 1896 de bemaling van de polder verzorgde.
Daar sloeg hij het water uit op de Vecht.
Deze molen is in 1896 vervangen door een stoomgemaal. Deze is omstreeks 1925 vervangen door een elektromotor van 50 PK met een schroefpomp, dat echter nog wel in hetzelfde gebouw is ondergebracht.

Gemeenschapspolder
Bij octrooi van 25 oktober 1707 zijn in totaal acht polders in Diemen, Weesperkarspel (nu: Driemond, gemeente Amsterdam) en Muiden tot één grote polder samengevoegd, de Gemeenschapspolder.
Kort daarop zijn twee molens gebouwd: de Gaaspermolen (Lange Stammersdijk 20 te Driemond) en de Stammersmolen (Lange Stammersdijk 27 te Diemen). De Gaaspermolen dateert nog uit 1708. De Stammermolen is omstreeks 1875 vervangen. Beide molens zijn in 1927 buiten functie geraakt, toen naast de Gaaspermolen een 70 PK dieselgemaal met centrifugaalpomp is gebouwd (1926/1927).
Beide molens zijn onttakeld.
Na de aanleg van het Merwedekanaal (1884-1893) is de polder in twee delen gesneden. In eerste instantie is het Muider deel van de polder via een onderduiker verbonden met de rest van de polder. Na de verbreding van 1933 of 1965 is er een klein elektrisch gemaal geplaatst, dat rechtstreeks op het Amsterdam-Rijnkanaal uitslaat.

Noordpolder beoosten Muiden
Deze polder werd tot 1892 bemalen door de Noordpoldermolen, die in genoemd jaar vervangen is door het Noordpolderstoomgemaal (Noordpolderkade 1). Het stoomgemaal is in 1935 vervangen door een oliegemaal met een 35 PK schroefpomp. In 1941 is het gemaal gewijzigd in een elektrisch gemaal. Omstreeks 1955 is de voorgevel van het gemaal gemoderniseerd. Mogelijk is toen tegelijk het gehele gemaal gemoderniseerd.

Zuidpolder beoosten Muiden
Tot het eind van de 19de eeuw is ook de Zuidpolder bemalen door een windmolen. Na de brand van 1894 is de molen vervangen door het Zuidstoomgemaal. Omstreeks 1930 is de stoommachine vervangen door een draaistroom-elektromotor van 112 PK met verticale schroefpomp. Na de Tweede Wereldoorlog is het gemaal vervangen door een nieuw elektrisch gemaal.

Binnendijksche- Overscheense- Berger- en Meentpolder
Deze polder ligt gedeeltelijk in de gemeenten Naarden en Muiden. Hij is een samenvoeging van de Binnendijkschepolder, een deel van de Overscheenschepolder, de Bergerpolder en de Meentpolder en wordt ook de BOB-polder (Binnendijksche Overscheensche en Bergerpolder) genoemd. De Meentpolder is een deel van de Bergerpolder. Deze polder werd bemalen door de Binnendijksche-watermolen, die in de gemeente Naarden lag.
In 1911 is de molen vervangen door eenn vijzelgemaal met een ruwolie-motor van 36/40 PK aan de Amsterdamsestraatweg 81 te Naarden.

Naardermeer
Het Naardermeer wordt bemalen door de windmolen "De Meer", die dateert uit 1809. Deze molen slaat het water uit op de uitwatering van het Naardermeer, die in rechtstreekse verbinding staat met de Vecht.
In 1883 heeft men een derde poging ondernomen om het Naardermeer in cultuur te brengen. Hiervoor heeft men een stoomgemaal aan de Meerkade gebouwd: "De Machine" (Meerkade 5). Deze sloeg het water uit op de Naardertrekvaart (de boezem van de 's-Gravelandsche Vaart). Vanwege de problemen met kwelwater en de slechtse opbrengsten in de landbouw is ook deze poging in 1886 opgegeven. "De Machine" is toen buiten gebruik gesteld.

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch grondgebruik

De oudste systematische landontginningen rond Muiden dateren vermoedelijk uit de 11de en 12de eeuw. In de loop van de 13de eeuw zijn de eerste zeedijken aangelegd en is het Naardermeer omdijkt met de Keverdijk en Broekdijk (nu: Loodijk).
In de loop van de Middeleeuwen was al het land rond Muiden verkaveld en ontgonnen.

Het land rond Muiden werd aanvankelijk vooral voor de akkerbouw gebruikt. Veeteelt was van ondergeschikt belang. Tot 1600 behoorde de akkerbouw tot de voornaamste bron van inkomsten voor de Muider bevolking.
De meeste polders moesten sedert de 17de en 18de eeuw bemalen worden, omdat het bodempeil zakte. Daarmee werd steeds minder land geschikt voor de akkerbouw en nam de veeteelt in belang toe.
In de 18de eeuw werd in de directe omgeving van Muiderberg nog boekweit, rogge en aardappelen verbouwd. Daarnaast werden koeien en varkens gehouden. Omstreeks 1900 was ook hier het aandeel van de veeteelt sterk toegenomen: er werden voornamelijk koeien gehouden.
De akkerbouw bestond nog slechts uit de verbouw van rogge.
Op dit moment is vrijwel alle landbouwgrond rond Muiden en Muiderberg in gebruik als weiland. Er worden voornamelijk koeien gehouden, aangevuld met een gering aantal schapen.

3.2 Niet-agrarisch grondgebruik

In de 19de eeuw is er twee keer een begin gemaakt met de vervening van de Zuidpolder beoosten Muiden, namelijk in 1804 en 1847.
In 1804 verkregen J.C. van Hall en de gebroeders P. en J. Nosse octrooi tot droogmaking van het Naardermeer en de vervening van een deel van de Zuidpolder. Het idee om de uitgeveende gebieden als boezemwater voor het Naardermeer te gebruiken bleek onuitvoerbaar vanwege de hoge kosten. Wel is men begonnen met de vervening voor de turfwinning, maar de opbrengst was gering en slecht van kwaliteit. Het octrooi is door Gedeputeerde Staten in 1833 geschorst, omdat de verveners de daarin gestelde bepalingen niet naleefden.
Bij KB van 30 juni 1847 verkreeg J.A. van der Spar toestemming tot vervening van een terrein van 107 ha in de Zuidpolder. De slechte opbrengsten en de matige kwaliteit van de turf maakten de vervening onrendabel. De vergunning werd in 1854 geschorst, toen de verveners hun verplichtingen niet nakwamen. In 1917 werd het land verkocht en als landbouwgrond in gebruik genomen.

In en langs de boorden van het Naardermeer en in de Rietpolder is tot ver in de 20ste eeuw riet gewonnen.

Na de aanleg van de Naardertrekvaart (1641) heeft ten zuiden van Muiderberg zandwinning plaatsgevonden. Van deze afgravingen zijn nog de steile randen te herkennen, onder andere op het Joodse kerkhof.
Recent wordt er voor de kust van Muiden in het IJmeer zand gewonnen. Deze ontzanding vindt met name plaats in het gebied ten zuiden van het fort Pampus; het Muider Zand. Het bodempeil is hierdoor verlaagd van -3 meter NAP tot -14 à -32 meter NAP.

Tot 1600 speelde de visvangst een belangrijke rol te Muiden. Maar sindsdien is het belang steeds verder teruggelopen, om omstreeks 1900 geheel te verdwijnen.

3.3 Landschapsbeeld

In de gemeente Muiden zijn vier typen landschap te onderscheiden: Vechtoeverlandschap, veenweidelandschap, kleiweidelandschap en moerasbos/veenweidelandschap.

Het westelijk deel van de gemeente (Bloemendalerpolder, Gemeenschapspolder en de Noorder- of Rietpolder) wordt gekarakteriseerd als een veenweidelandschap. De bovenlaag van de bodem bestaat hier voornamelijk uit veen. Het terrein is in smalle langwerpige en rechthoekige percelen ingedeeld, die in verschillende richtingen liggen en onregelmatigheden vertonen. Het landschap heeft een zeer open karakter.
Een strook van wisselende breedte rond de Vecht wordt gekarakteriseerd als Vechtoeverlandschap. In deze strook liggen de oeverwallen en overslaggronden van de Vecht. De begroeiing van deze strook is rijker en meer gesloten, zowel langs de weiden als op de erven van het boerderijenlint.
Ten oosten van de Vecht (Noordpolder beoosten van Muiden, Zuidpolder beoosten van Muiden en BOB-polder) wordt het landschap als kleiweidelandschap gekenmerkt. De bovenlaag van de bodem bestaat uit jonge zeeklei, die door de Zuiderzee is afgezet. Het gebied strekt zich uit van de kust tot aan het Naardermeer, met een smalle uitstulping tot voorbij fort Uitermeer. Het terrein is in voornamelijk smalle langwerpige en rechthoekige percelen ingedeeld. Het gebied is vanuit enige verschillende bases ontgonnen (en/of herontgonnen). De percelen liggen daarom groepsgewijs in verschillende richtingen. Het landschap is open van karakter.
Het Naardermeer vormt de noordgrens van een gebied ten oosten van de Vecht, dat als moerasbos/veenweidegebied kan worden gekenmerkt.
Het Naardermeer zelf is een tot moeras vervallen droogmakerij, waar moerassige rietlanden en open waterplassen liggen.

4. Infrastructuur

4.1 Landwegen

Op de kaart van Kuyper uit 1865 staan in de gemeente Muiden vijf straat- en kunstwegen aangegeven: de Naarderstraatweg/ Zuidpolderkade, de Amsterdamsestraatweg, de Korte Muiderweg, de Gemeenen Weg (nu: Noordpolderweg) en de Googlaan.
Er is een duidelijke opbouw en indeling aan te geven; de wegen in zuid-noordrichting, de wegen in oost-westrichting en de hiervan afgetakte wegen.

De oudste wegen in de gemeente Muiden zijn de wegen in noord-zuid-richting, die zijn gelegen op de oeverdijken van de Vecht:
de Lange Muiderweg en de Weesperbinnenweg. De Korte Muiderweg vormt vanouds de belangrijkste verbinding tussen Muiden en Weesp. Deze weg is in 1817 met puin verhard. Hij is in 1876 verbreed, bestraat en aan weerszijden beplant met bomen.
Toen in de periode 1927-1932 de Rijksweg A1 ten zuiden van Muiden is aangelegd, kreeg de Weesperbinnenweg/ Korte Muiderweg ook de functie van toevoerweg tot de Rijksweg. Toen de Rijksweg in 1962-1965 werd verbreed tot een vierbaansweg heeft men ook het besluit genomen de Korte Muiderweg te verbreden. Dit werk is in 1974 voltooid.

Van de 12de tot de 17de eeuw vormden de zeedijken de voornaamste oost-westverbindingen in de gemeente Muiden. Deze wegen waren echter zeer kronkelig en weinig betrouwbaar door de veelvuldige dijk-doorbraken.
In de 17de eeuw nam het handelsverkeer over land tussen Duitsland en Amsterdam (via Amersfoort en Naarden) sterk toe. Op vele punten heeft men toen deze route verbeterd, onder meer door de aanleg van nieuwe wegen. Toen in 1641 de Muider- en Naardertrekvaart werden gegraven, heeft men daarnaast meteen een weg aangelegd: het Zandpad. Deze vormde vanaf toen de belangrijkste oost-westverbinding door Muiden. De weg sloot in de stadskern aan op de (reeds bestaande) brug over de Vecht.
In 1839 werd deze weg overgedragen aan de Rijksoverheid, die hem bestraatte.
Door de sterke toename van het autoverkeer werd de doorgang door de stadskern steeds problematischer. Daarom werd de nieuwe, bredere Rijksweg tussen 1927 en 1932 zuidelijk om Muiden heen gelegd. Om de Vecht over te kunnen steken werd hier een grote brug aangelegd.
De toename van het autoverkeer maakte het na de oorlog nodig de weg nogmaals te verbreden. Tevens was toen een nieuwe, hogere en bredere brug over de Vecht nodig. Deze is tussen 1962 en 1965 gebouwd. In het midden van de jaren zeventig is de Rijksweg naar Almere aangelegd (Rijksweg A6), die ten zuidoosten van Hakkelaarsbrug op de Rijksweg A1 aansluit (1976). Vele secundaire wegen bij Hakkelaarsbrug zijn in verband met dit verkeersknooppunt verlegd en gewijzigd. Ook is de Rijksweg A1 nog op een aantal punten aangepast.

De Googlaan was blijkens de kaart van Kuyper in 1865 ook verhard, ter ontsluiting van de landhuizen aan de Brink in Muiderberg en de Joodse begraafplaats.
Ten slotte is op voornoemde kaart ook de Gemeenen Weg (nu: Noordpolderweg) als verhard aangegeven.
(Zie afbeeldingen 11a, 11b en 11c.)

4.2 Waterwegen

De oudste waterweg in Muiden is de rivier de Vecht, die hier in de voormalige Zuiderzee uitmondt. Zij maakte sedert de vroege Middeleeuwen deel uit van de belangrijke scheepvaartroute tussen Utrecht en Noord-Duitsland.
In de 14de en 15de eeuw nam het belang van Amsterdam sterk toe en verlegden de handelsroutes zich. Via de Vecht waren twee mogelijkheden om Amsterdam te bereiken: via Muiden en langs de zeekust van het IJ en binnendoor via het Smal-Weesp. Vanwege de toenemende verzanding van de kust voor Muiden werd de route over het Smal-Weesp steeds belangrijker. Vanaf ca. 1400 trad er een ernstige stagnatie in de groei van Muiden op.

De Vecht werd in de loop van de 17de eeuw gekanaliseerd door de aanleg van dijken, dammen en sluizen. De belangrijkste hiervan waren het graven van de Reevaart bij Nederhorst den Berg (1629-1631), het opruimen van de oude sluizen bij Hinderdam (1673) en aanleg van de zeesluizen bij Muiden (1674). De aanleg van de zeesluizen bij Muiden maakte de aanleg van de zeesluizen het handhaven van inundaties in de Hollandse Waterlinie mogelijk. Door sluiting van de sluizen kon het water in de noordelijke polders bij eb niet langer via de Vecht de Zuiderzee instromen. Daarnaast werd het overstromingsgevaar van de Zuiderzee door opstuwing in de Vecht onmogelijk.
De Groote Sluizen (of Muidersluizen) zijn verbeterd, aangepast en vergroot in 1809-1812, 1854 en in 1870. In 1870 is de huidige draaibrug aangelegd.

De Staten van Holland verleenden op 25 oktober 1640 aan de steden Amsterdam, Muiden en Naarden octrooi tot aanleg van een kanaal tussen Naarden en Amsterdam. Dit kanaal is in 1641 aangelegd en bestaat uit twee gedeelten: de Naardertrekvaart en de Muidertrekvaart. Omdat aanvankelijk geen toestemming werd verkregen om de Vechtdijken te doorgraven waren beide panden niet met elkaar verbonden. Alle goederen moesten in Muiden worden overgeladen. In 1663 werd toch toestemming verkregen de Vechtdijken te doorgraven, waarmee het zandtransport naar Amsterdam aanzienlijk eenvoudiger werd. Op de aansluitingspunten van de trekvaart en de Vecht zijn sluizen aangelegd: de Keetpoldersluis en de Weesperpoortsluis. Beide sluizen zijn in de 19de eeuw vervangen, respectievelijk in 1855 en 1834.

Reeds in de 10de eeuw had Muiden een zeehaven in de monding van de Vecht. Het was toen de voorhaven van de stad Utrecht.
In de 13de eeuw verwierf het graafschap Holland het stadje en bouwde dit uit tot een belangrijke grensvesting. Daarmee verminderde het belang van de haven aanzienlijk. Niettemin bleef de haven de voornaamste voorziening in de stad.
Het zuidelijk deel van de Zuiderzee (het mondingsgebied van de Vecht) was sedert de late Middeleeuwen steeds meer onderhevig aan verzanding. Vanwege de toegenomen diepgang van de schepen bleek het in de late 19de eeuw noodzakelijk te zijn om in het verlengde van de Vecht een vaargeul aan te leggen. In 1870 zijn aan weerszijden van de vaargeul strekdammen aangelegd, die hernieuwde verzanding moesten tegengaan. De voltooiing van het Merwedekanaal (1893) deed de scheepvaart door Muiden aanzienlijk verminderen. De haven verloor steeds meer zijn handelsfunctie. Sedert het begin van deze eeuw nam daarentegen het belang van de Muider haven als watersporthaven toe. Na de sluiting van de Zuiderzee in 1932 groeide de pleziervaart aanzienlijk. Muiden groeide na de Tweede Wereldoorlog uit tot een belangrijke haven voor pleziervaart.

In 1950 werd in de monding van de Vecht een grote jachthaven aangelegd ten behoeve van de Koninklijke Nederlandse Roei- en Zeilvereniging te Amsterdam.De Goog was een afwateringsbeek van de Kavelberg. In de 17de eeuw is dit watertje bij de zandafgravingen tot een zijtak van de Naardertrekvaart gemaakt. Het werd voornamelijk gebruikt voor het zandtransport en vervoer van en naar het Joodse kerkhof.
Het wordt daarom ook wel Jodentrekvaart genoemd.
(Zie afbeelding 13.)

4.3 Dijken en kaden

In de gemeente Muiden liggen meerdere kaden en dijken, die echter vrijwel alle dateren uit de periode voor 1850. De meeste dijken zijn aangelegd in het kader van de landontginning en dateren dan ook uit de Middeleeuwen. In de 17de eeuw zijn vooral dijken en kaden opgeworpen in verband met de aanleg van kanalen.

In de MIP-periode is slechts één belangrijke wijziging in de structuur van de dijken en kaden aangebracht, namelijk de aanleg van de kaden ter weerszijden van het Merwedekanaal (1884-1893). Dit kanaal doorsnijdt de uiterste zuid-westhoek van de gemeente. Bij de verbreding van het kanaal in 1934-1938 is de westelijke dijk verlegd.

Als belangrijkste dijken bij Muiden dienen de zeedijken te worden genoemd. De zeewering bestaat uit drie delen: ten oosten van Muiderberg ligt Buitendijke oost (in Naarden: Westdijk), tussen de Muiderberg en de Vechtmonding ligt de Buitendijke west en ten westen van de Vechtmonding ligt de Zeedijk.
Vermoedelijk dateert de oudste zeedijk en uit de 13de eeuw.
Door het opdringen van de zee vonden er regelmatig dijkdoorbraken plaats. Deze doorbraken werden steeds zo goed mogelijk weer hersteld, vaak om de diep uitgespoelde plassen heen. De bochtige S-vormige vormen van de dijken zijn het gevolg van de vele doorbraken. De huidige zeedijk is aangelegd in 1735, nadat de houten beschoeiing van de oude zeedijk was aangetast door paalworm. Voor de aanleg is in de polders klei gegraven. Het moeras bij het Muiderslot is nog een restant van zo'n kleiput. Buiten de dijk ten oosten van de Muiderberg liggen buitendijkse maatlanden (rietlanden), die beschermd werden door een zomerdijk.
Dit gebied had de naam: de betuinde oever.
Na de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 verloor de Zeedijk de zeewerende functie.

Tegelijk met de eerste zeedijken is de Keverdijk aangelegd, die het te ontginnen land moest beschermen tegen het Naardermeer.
Het Naardermeer stond toen nog in open verbinding met de Vecht.
Deze verbinding is in de loop van de 14de eeuw dichtgeslibd, vervolgens afgedamd en ten slotte verkaveld en ontgonnen.

Langs de Vecht liggen in dit gebied geen oeverwallen. Deze zijn door de vele overstromingen van de zee weggespoeld. Daarom zijn in de Middeleeuwen ter weerszijden van de rivier dijken gelegd, van waaruit ook het omliggende land kon worden ontgonnen. In de stadskern van Muiden wordt de oostelijke dijk voortgezet als de zogenaamde "beer", een waterkeringsmuur uit 1678 die door schotten kon worden gedicht.
De westelijke oever vertoont een flauw hellend dijklichaam, die is ontstaan door aanplemping in de Vecht.
In de 17de eeuw zijn dwars door de bestaande polders twee kanalen aangelegd (de Muidertrekvaart en Naardervaart). Aan weerszijden van deze kanalen zijn kaden aangelegd. De noordkade van het oostelijk deel van de Naardertrekvaart (de Amsterdamsestraatweg), de zuidkade van het westelijke deel van de Naardertrekvaart (de Zuidpolderweg) en de zuid-

kade van de Muidertrekvaart (de Amsterdamsestraatweg) zijn bestemd tot de belangrijke weg van Amsterdam naar Amersfoort. In eerste instantie mochten deze kanalen nog niet onderling verbonden worden, omdat daarvoor de dijken langs de Vecht moesten worden doorgestoken. Dat is pas in 1663 gebeurd, waarbij twee sluizen zijn aangelegd.

De Meerdijk is in het begin van de 17de eeuw aangelegd bij de droogleggingvan het Naardermeer. Hoewel het gebied in 1629 weer aan het water ten prooi was gegeven zijn de dijken behouden. Ook bij de 19de-eeuwse pogingen tot droogleggen van het meer is gebruik gemaakt van deze 17de-eeuwse dijk.

Ten slotte zijn er nog enige ontginningskaden, die vermoedelijk uit de hoge Middeleeuwen dateren. De Papenlaan is een kade, die de Gemeenschapspolder en de Bloemendalerpolder scheidt.
De Gemeenen Weg (nu: Noordpolderweg) een polderscheidende kade, die de op de haven uitwaterende gebieden ten noorden van het Muiderslot en de Noordpolder van elkaar scheidt.
(Zie afbeelding 14.)

4.4 Spoor- en tramwegen

Aangelokt door het succes van de treinverbinding met het Gooi, richtten C. de Bok en J.M. van de Meulen in 1880 de Gooische Stoomtram Maatschappij (GSTM) op. Zij wilden hiermee vervoer aanbieden aan zowel de dagjes-toeristen, de forenzen als de bezoekers van de Joodse begraafplaats bij Muiderberg en Diemen.

Het eerste deel van de lijn, het tracé Amsterdam-Muiden-Muiderberg-Naarden, is in 1881 aangelegd. De tram volgde het tracé van de Amsterdamsestraatweg (zuidelijk langs de Muidertrekvaart), de Amsterdamsepoort, Amsterdamsestraat, Sluisstraat, Naarderstraat en Zuidpolderweg (zuidelijk langs de Naardertrekvaart).
Bij de Hakkelaarsbrug sloeg de tram af naar Muiderberg en volgde de Googweg tot op de Brink. Hier was een station gevestigd, dat tegen het hotel "Het Rechthuis" (Googweg 1) was aangebouwd. Op deze plaats werd de tram gekeerd om via de Googweg terug te rijden naar de Hakkelaarsbrug. Daar sloeg hij af naar Naarden, via de Naarderstraatweg. In 1882 is deze tramlijn doorgetrokken naar Laren, waar hij aansloot op de tramlijn Hilversum-Laren-Blaricum-Huizen. Sedert ca. 1900 reed de tram rechtstreeks van Muiden naar Naarden. Passagiers voor Muiderberg moesten op de halte Hakkelaarsbrug overstappen op een pendeldienst naar Muiderberg-station.
In 1932 werd besloten de tram weer over Muiderberg te laten rijden. Hiervoor werd een rechtstreekse trambaan van Muiderberg naar de Naarderstraatweg aangelegd. Deze lijn liep dwars door de polder, ongeveer volgens het tracé van de huidige Gerard Doulaan.

In 1938/41 werd de Amsterdamsestraatweg tot vier rijbanen verbreed. Omdat daarbij het handhaven van de tramlijn tussen Amsterdam en Naarden te duur zou worden, is deze op besluit van de minister vervangen door een busverbinding.

In 1982 is men begonnen met de aanleg van een spoorlijn van Weesp naar Almere. Deze lijn takt af van de Gooilijn en loopt met een slingerend tracé door de gemeente Muiden. Het complete tracé ligt op een viaduct (op een niveau van ca. 5,5 meter boven het maaiveld). Sinds 1987 is de spoorlijn voor het publiek geopend.
(Zie afbeeldingen 12a en 12b.)

4.5 Militaire infrastructuur

De stad Muiden ligt op een strategisch zeer belangrijk punt, namelijk aan weerszijden van de monding van de Vecht in de Zuiderzee. Reeds in de 9de of 10de eeuw was te Muiden een sterkte aanwezig om de scheepvaart te controleren. Muiden vormde toen nog een voorpost van de stad Utrecht.
In de troebelen van de 13de eeuw kwam Muiden in handen van het graafschap Holland, dat de stad uitbouwde tot een grensvesting. Omstreeks 1280 heeft graaf Floris V hier een militair steunpunt aangelegd, dat ongeveer 70 jaar later werd gewijzigd in het huidige kasteel "Het Muiderslot".
Muiden zelf had reeds in 1122 stadsrechten verkregen. Niettemin heeft het nog lang geduurd voor er versterkingen zijn aangelegd.
Pas in 1427 worden er voor het eerst stadswallen genoemd.
In 1577 werden in opdracht van de stad Amsterdam en op kosten van de Staten van Holland nieuwe vestingwallen om de stad en het kasteel aangelegd.
Tijdens hun bezetting van Nederland in 1672, hebben de Franse troepen bij Muiderberg een aarden batterij aangelegd. Deze was bekleed met stenen zerken van de Joodse begraafplaats. In de 19de eeuw was deze batterij nog steeds herkenbaar. Zelfs op de topografische kaart van ca. 1905 staat hij nog steeds vermeld als de Voormalige Fransche Batterij.
In 1673 werden de zeesluizen in de Vecht verplaatst van Hinderdam (bij Nigteveen) naar Muiden. Dit had twee redenen. De eerste reden was dat de wateroverlast van de Zuiderzee (via de Vecht) zou verminderen, de tweede reden was dat de noordelijke polders niet te inunderen waren als de Vecht niet afgesloten werd. Deze polders waterden namelijk bij eb af op de Zuiderzee. Muiden werd daarmee een knooppunt in de Nieuwe Hollandse waterlinie.
In de 18de eeuw zijn de wallen rond het Muiderslot vernieuwd en verbeterd. In 1799 werd een aarden batterij aan de westzijde van de Vechtmonding opgericht.

Bij besluit van 25 januari 1854 is Muiden opgenomen in de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Hiervoor is de stad op vele punten versterkt. Voor de Naarderpoort is een ravelijn aangelegd, dat de Naardertrekvaart frontaal controleert en de splitsing van de Naarderstraat in de Zuidpolderweg en Noordpolderweg afdekt.
Ook bij de sluizen tussen de twee panden van de Naardertrekvaart en de Vecht zijn aardwerken aangelegd. De werken rond het Muiderslot waren verbonden met de Zeedijk door een holle stenen beer met drie duikers (1851) en het aardwerk op de Westoever van de Vechtmonding werd voorzien van een torenfort, de zogenaamde Westbatterij (1852). Verder werden alle sluizen aangepast ten behoeve van het stellen van inundaties.
In gevolge de bepalingen van de Vestingwet van 1874 werden de vestingwallen van Muiden tussen 1875 en 1877 versterkt en voorzien van bomvrije kazernes en magazijnen. Op de ravelijn voor de Naarderpoort is het "Muizenfort" gebouwd, dat de Naardertrekvaart en de beide flanken van de oostwal bestreek. De westbatterij is toen versterkt met een aarden wal, die bij de recente restauratie weer is hersteld.
De wallen rond het Muiderslot zijn nog versterkt in 1851 en 1877-1879. In deze laatste periode zijn hier tevens enige bomvrije kazernes en remises gebouwd. Deze zijn echter gesloopt in 1955.

Op 30 mei 1892 heeft de Minister van Oorlog in een brief aan het kabinet meegedeeld dat de vestingen Muiden en Weesp bij de Stelling van Amsterdam behoren, in de sector Ouderkerk. Er wordt aangenomen dat deze overgang rond 1883 plaats heeft gevonden. Bij brief van 18 maart 1893 werd meegedeeld, dat ook Muiderberg als voorwerk van Muiden tot de Stelling van Amsterdam gerekend werd. Muiderberg was

door zijn hoge ligging een eiland in de inundatiezone en vormde zo een ideale landingsplaats voor vijandelijke mogendheden. Daarom had men het plan om op Muiderberg een fort te bouwen: Fort Coehoorn. In 1913 is bij de huidige Paulus Potterlaan een terrein bouwrijp gemaakt, maar de uitvoering is in augustus 1914 gestaakt. Het niet gerealiseerde Fort Coehoorn is op 1 november 1923 bij Koninklijk Besluit opgeheven als vestingwerk.

Het fort aan het Pampus is tussen 1887 en 1895 aangelegd op de rand van een zandbank in de Zuiderzee, als versterking van de Stelling van Amsterdam. Het fort moest de toegang tot Amsterdam door geschutsvuur afsluiten om zo te voorkomen dat oorlogsschepen de stad vanaf de Zuiderzee konden beschieten.
Het is een ovaal fort met twee grote (inwendige) geschutstorens met pantserkoepels met elk twee kanonnen. Om het gebouw heen ligt een droge gracht. In de zuidelijke buitenwal liggen enige vertrekken.
Het eiland wordt omgeven door een stortsteendam, waarvan de kruin ongeveer 25 cm onder water ligt. Aan de zuidzijde is hier een steiger in uitgespaard.
Het gebouw is in 1942 door de Duitsers opgeblazen en vervolgens beroofd van veel ijzeren en stalen onderdelen. Na de oorlog is het ernstig verwaarloosd. Bij Koninklijk Besluit van 9 oktober 1952 is het fort als vestingwerk opgeheven.

In 1923 werd de westwal van de vesting Muiden vrijgegeven voor bebouwing. Aangezien de Vecht de westgrens van de inundatiezone vormde had de westwal weinig strategische waarde. In 1926 werd de westwal formeel aan de verdediging onttrokken, waarbij de "Vesting Muiden" werd hernaamd tot "Wal van Muiden".
In 1939 zijn nog enkele gewapend betonnen groepschuilplaatsen type P op de oostwal aangelegd. Ook is toen een gepantserde geschutskoepel op het Muizenfort gebouwd, die in 1988 is verwijderd.

Tussen 1927 en 1932 werd de Rijksweg A1 zuidelijk om Muiden heen aangelegd. De nieuwe weg vormde een verzwakking van de inundatiezone, een acces. Daarom werden in 1931 drie gewapend betonnen mitrailleurkazematten en één kanonkazemat langs het tracé van de weg aangelegd: Muiden Oost, Muiden West, Hakkelaarsbrug Noord en Hakkelaarsbrug Zuid. Deze kazematten waren gebouwd volgens een standaardontwerp uit de VIS 1928 (Voorschriften Inrichtingen Stellingen). Bij Weesperbinnenweg 11 zijn in 1939 een mitrailleurkazemat type G en een groepsschuilplaats type P gebouwd, vlakbij de mitrailleurkazemat "Muiden West".

Aangezien het Fort Coehoorn niet is gerealiseerd, vormde Muiderberg aan het eind van de jaren dertig nog steeds een ernstige zwakte in de Hollandse Waterlinie. Aan het eind van de jaren dertig kwamen budgetten voor de versterking van de defensie beschikbaar. Eén van de belangrijkste projecten bestond uit de versterking van de heuvel van Muiderberg versterkt. Rond de kern van Muiderberg, langs de Googweg en de Goog en aan weerszijden van de Hakkelaarbrug zijn in 1939 vermoedelijk in totaal 85 bunkers gebouwd. Op dit moment zijn nog 69 gewapend betonnen groepsschuilplaatsen type P, één exemplaar van de mitrailleurkazemat type G (waarvan de gietstalen koepel is verwijderd), drie tankhindernissen op de buitendijken en één tankhindernis in de Zuidpolderweg (halverwege Muiden en Muiderbrug) aanwezig of aantoonbaar. De noordoostelijke tankhindernis bevat een inlaat en een buitenkom voor water uit het IJsselmeer.

Het is niet bekend wanneer "de Wal van Muiden" met omliggende werken is opgeheven als vesting. Zeker is dat ze in 1955 opgeheven waren.

Waarschijnlijk is dat geschied in 1947, toen ook een groot aantal andere vestingen in de Vechtstreek is opgeheven.

Rond de vestingwerken mocht, zolang ze in functie waren, slechts onder strenge bepalingen worden gebouwd. De Kringenwet van 1853 gaf drie zones aan: de kleine kring, de middelbare kring en de grote kring. De bepalingen van de Vestingwet zijn pas vervallen toen de "de Wal van Muiden" en omliggende werken als vestingwerken zijn opgeheven.
Voor de kleine kring, die een strook van 300 meter rondom de vesting besloeg, was bepaald dat hier slechts in brandbaar materiaal mocht worden gebouwd bij een maximale oppervlakte van 40 m². Tevens moest bouwvergunning worden gevraagd bij het Ministerie van Oorlog. Voor de bouw van een woonhuis was speciale toestemming vereist.
De middelbare kring lag in een strook van 300 meter rond de kleine kring, bij geschakelde vestingen slechts aan de frontzijde. Hier mochten houten gebouwen met een stenen voet van maximaal 50 cm en een stenen rookkanaal worden gebouwd.
Ook in deze kring was bouwvergunning van het Ministerie van Oorlog noodzakelijk.
De grote kring lag in een zone van 400 meter rond de middelbare kring. Hiervoor waren geen nadere bepalingen vastgesteld.
Alle bebouwing in de verboden kringen kon worden verwijderd in tijd van beleg of oorlog. Het was dus riskant om binnen deze kringen te bouwen.
Deze verboden kringen rond Muiden besloegen, aangezien deze vesting deel uitmaakte van een geschakelde reeks, een deel van het gebied ten oosten van de Vecht en een gedeelte van het gebied ten zuiden van Muiden. Er zijn hier meerdere voorbeelden van gebouwen, die ingevolge de bepalingen van de verboden kringen in hout zijn uitgevoerd.
De duidelijkste voorbeelden zijn: Noordpolderkade 2 (1898), Zuidpolderweg 3 (ca. 1927), Weesperbinnenweg 1 (1899) en de aula op de RK begraafplaats aan de Weesperbinnenweg (1900).
Er zijn echter ook enige gebouwen binnen de verboden kringen, die geheel in steen zijn uitgevoerd: het gemaal Noordpolderkade 1 in verband met brandgevaar (1982) en het defensiegebouw Zuidpolderweg 1 (ca. 1885).

In de Tweede Wereldoorlog heeft de Duitse bezettingsmacht in de Bloemendalerpolder een post voor zoeklichten ingericht. Hiervoor zijn (ten minste) twee zoeklichten opgesteld; hiervan zijn de zeshoekige betonnen voeten behouden. Daaromheen staan vier vierkante schuurtjes, met muren van ca. 50 cm massief metselwerk. Vermoedelijk zijn de drie grote schuurtjes (6 x 6 meter) garages en is de kleine schuur (4 x 4 meter) een schuilplaats. Een betonplaat naast de grote schuur kan de voetplaat van nog een soortgelijk vijfde gebouwtje zijn.

4.6 Industrie

Tot omstreeks 1600 leefden de inwoners van Muiden voornamelijk van de landbouw, visserij en het oogsten van biezen (voor het vlechten van matten). Noemenswaardige industriële activiteiten waren er niet. Sedert het begin van de 17de eeuw werden veel industrieën, die tot dan waren geconcentreerd in de grote steden, over het land verspreid. Ook in het inmiddels omwalde Muiden werden toen enige industrieën gevestigd.
In het begin van de 17de eeuw werd een aanvang gemaakt met zoutwinning, in zoutziederijen. Deze industrie was in eerste instantie sterk georiënteerd op de handel met de Oostzeelanden. Naast de zoutziederijen en -handel kwam ook scheepsbouw sterk op. De eerste scheepswerf opende haar poorten in 1621.

De belangrijkste industrieën voor Muiden in de 19de en 20ste eeuw waren: de buskruitfabriek, de zoutindustrie en de scheepsbouw.

De buskruitfabriek "De Krijgsman" werd in 1702 op een terrein ten noorden van de Muidertrekvaart geopend. Het bedrijf was overgeplaatst uit Amsterdam, waar na een grote ontploffing geen vergunning werd verkregen tot herbouw. Buskruitfabricage was een zeer onzekere industrie, zowel door het gevaar bij produktie als door de sterke wisselingen in afzet. Van de 40 fabrieken in de 18de eeuw waren er in het begin van de 19de eeuw nog slechts 8 overgebleven. In 1847 vormden zeven van deze acht kruitfabrieken een kartel: "De Gezamenlijk Buskruitmakers van Noord-Holland, Utrecht en Zeeland", dat buskruit voor gezamenlijke rekening produceerde en verhandelde.
In 1848 werden alle werkzaamheden geconcentreerd op de fabriek van "De Krijgsman" te Muiden. Na een zware ontploffing in 1883 (de ramp van Muiden), werd de fabriek herbouwd. De gebouwen werden toen over een veel groter terrein verspreid.
Vervolgens werd de fabriek in de periode tussen 1885 en 1895 geheel gemoderniseerd en aangepast aan de nieuwe produktiemethoden.
In 1916 werd op onduidelijke gronden besloten de produktie te beëindigen. Op strategische gronden besloot de Staat in 1922 de fabriek voort te zetten als de NV Springstoffenfabriek Nederland, waarin zij zelf een belang van 50% nam.
In 1971 fuseerde de fabriek met het Duitse bedrijf Dynamit Nobel en werd de naam gewijzigd in Muiden Chemie.

In het begin van de 18de eeuw lagen er aan het zuideind van de Herengracht vijf zoutketen en één naar de Weesperstraat, waar bergzout werd geraffineerd. In de loop van de 18de eeuw was door samenvoegingen en sloop nog slechts één zoutziederij behouden, De Paauw. In 1838 werd dit complex gekocht door de patriciërsfamilie Bouvy uit Amsterdam. Het bedrijf leed een marginaal bestaan. Pas na 1870 werd het bedrijf lucratief, onder andere rationelere produktieprocessen en goedkopere brandstof (kolen). Het bedrijf groeide sterk en werd enige malen gemoderniseerd. In 1898 had Bouvy zich aangesloten bij het zoutprijskartel, waarbij tevens produktiequota (in percentage van de totale afzet) waren vastgelegd. Uitbreiding van de produktie kon slechts bereikt worden door de overname van andere zoutfabrieken (inclusief hun produktiequotum). De belangrijkste zoutfabriek was De Koninklijke Nederlandsche Zoutindustrie Hengelo (O). Deze had in 1958 alle Nederlandse zoutfabrieken, behalve Bouvy, opgekocht en bezat toen ca. 90% van het zoutproduktiequotum. In 1968 kocht K.N.Z.H. ook de firma Bouvy op. De fabriek werd aansluitend ontmanteld. De gebouwen zijn tussen 1970 en 1974 gesloopt. Op deze plaats zijn nu woningen gebouwd.

De grootste scheepswerf te Muiden was de scheepswerf Van Schouten aan de Hellingstraat. In 1844 nam Hendrik Schouten een oude werf van Arend Paddeburg over. Hij breidde de werf aanzienlijk uit en ging in 1894 over op de produktie van ijzeren schepen. De sluiting van de Zuiderzee maakte de overstap naar plezierjachten noodzakelijk. Momenteel is de werf Van Vliet, Quality Yachts in de oude gebouwen van de scheepswerf Van Schouten gevestigd.

Muiden kan tot ongeveer 1930 als een industriestadje worden gekenschetst. Sindsdien nam het aantal forenzen in Muiden sterkt toe. Na de Tweede Wereldoorlog werd Weesp aangewezen als industrieel centrum voor de noordelijke Vechtstreek, waarmee Muiden langzamerhand zijn industrieel karakter verloor.

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

Op het grondgebied van de huidige gemeente Muiden liggen de stad Muiden, het dorp Muiderberg en de gehuchten Hakkelaarsbrug en Naardermeer. De gemeente is in zijn huidige vorm ontstaan door samenvoeging van de (voormalige) gemeenten Muiden en Muiderberg. Muiden en Muiderberg hebben gedurende de MIP-periode volledig autonome ontwikkelingen doorgemaakt.

Muiden is een lineair stadje aan weerszijden van de Vecht, dat sedert zijn eerste omwalling in de 15de eeuw nauwelijks gegroeid is. Wel is het stadje in de perioden van economische welvaart verdicht: met name in de 17de eeuw en aan het einde van de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw.
Tot in de jaren dertig kon Muiden gekenmerkt worden als een (bescheiden) industriestadje. De sluiting van de Zuiderzee (1932) en de aanwijzing van Weesp tot regionaal industriecentrum deden de industrie van Muiden verminderen.
Sinds ca. 1960 vestigden zich steeds meer forenzen in en om Muiden, waarmee de plaats langzaamaan het karakter van forenzenplaats verkreeg. Daarnaast werd het watertoerisme een steeds belangrijkere basis voor de Muider economie.
De eerste (grootschalige) uitbreidingen buiten de kern hebben pas in de jaren vijftig van de 20ste eeuw plaatsgevonden, aan de westzijde van de stadskern. In de jaren zeventig is ook aan de oostzijde een uitbreiding gerealiseerd.

Het dorp Muiderberg ligt op een natuurlijke zandheuvel aan de Zuiderzeekust. Het dorp (eertijds Werinon geheten) was oorspronkelijk de hoofdplaats van het Gooiland. Door de afkalving van de kust tussen de 14de en 17de eeuw is dit dorp voor een deel ten prooi gevallen aan de golven.
In de 17de eeuw zijn rond deze oude Meent enige buitenplaatsen gesticht. Het dorp heeft zich na de 17de eeuw opnieuw ontwikkeld.
De bezitters van de buitenplaatsen hebben in het begin van de 18de eeuw de Meent aangekocht en ingericht als plantsoen (de Brink).
De opkomst van Muiderberg als badplaats sedert de late 18de eeuw heeft het agrarische karakter van het dorp grotendeels verdrongen. Muiderberg is vooral in de 19de eeuw uitgebouwd tot badplaats: er zijn onder andere hotels, café's, badhuizen en wandelbossen aangelegd. Door de aanleg van de tram (1881) is deze ontwikkeling versterkt.
Na de Tweede Wereldoorlog vestigden zich vele forenzen te Muiderberg. Momenteel heeft Muiderberg daardoor een gemengd karakter van badplaats en forenzenplaats. Sinds de jaren zestig zijn er ook buitenwijken aangelegd, waarmee Muiderberg zodanig is gegroeid dat het nu even groot is als Muiden.

Het gehucht Hakkelaarsbrug ligt aan de Naardertrekvaart, aan de voet van de Kavelberg. De 17de-eeuwse handelsweg tussen Amersfoort en Amsterdam (Het Zandpad) werd op dit punt van de noordoever van het kanaal naar de zuidoever van de Naardertrekvaart geleid, via de Hakkelaarsbrug. Op dit verkeersknooppunt is in de 17de eeuw een kleine bebouwingsconcentratie ontstaan, die nauwelijks verder ontwikkeld is.

Naardermeer is een zeer klein gehucht, dat vermoedelijk is ontstaan als vissersnederzetting bij het Naardermeer. Het bestaat uit slechts enkele huizen.

In de gemeente Muiden is slechts weinig verspreide bebouwing aanwezig. Slechts langs de Gemeene Weg (Noordpolderweg) en de Naarder- en Muidertrekvaart staat enige bebouwing, voornamelijk boerderijen. Bij de uitbouw van de Zandweg tot de Rijksweg A1 is het bebouwingslint langs de zuidoever van de Muidertrekvaart (in fasen) verplaatst naar de Rijksweg/Parallelweg.

Uitbreidingsplannen
Het oudste uitbreidingsplan voor de gemeente Muiden/Muiderberg dateert uit 1946. De voorbereiding voor dit plan was echter reeds in 1938 gestart. De aanleiding hiervoor werd gevormd door de bouwplannen van de Kruitfabriek (NSF), die huisvesting voor de nieuwe werknemers wilde realiseren.
Nadat de Muider gemeenteraad hieromtrent advies had ingewonnen, heeft zij in 1939 de opdracht tot het vervaardigen van een uitbreidingsplan aan de "Adviescommissie der Noordhollandsche gemeenten voor Bouwontwerpen en Uitbreidingsplannen" verstrekt. De voorzitter van deze commissie ("de architect-leider van het bureau") was de heer Wieger Bruyn. Het uitbreidingsplan-in-onderdelen voor de vesting Muiden werd op 15 maart 1943 gepresenteerd door "Wieger Bruyn, stedebouwkundige BNS". Tegelijkertijd werd een uitbreidingsplan-in-hoofdzaken voor de gehele gemeente en een uitbreidingsplan-in-onderdelen voor Muiderberg aangekondigd. Hoewel het nergens met zoveel woorden staat vermeld, lijkt het erop dat de opdracht is overgegaan naar het particuliere bureau Wieger Bruyn.
Het plan heeft 25 augustus 1944 tot 21 september 1944 ter inzage gelegen. De gemeenteraad heeft het plan op 13 maart 1945 vastgesteld, een aansluitend twee weken ter inzake gelegd. Vanwege de protesten werd de goedkeuring door gedeputeerde staten op 4 april van dat jaar verdaagd. De vaststelling vond pas plaats op 21 augustus 1946.

De door de kruitfabriek beoogde woningbouw voor de nieuwe werknemers is pas gerealiseerd in de wijk Muiden noord-west (1956-1959).

5.2 Bevolking van Muiden en Muiderberg

Voor de gemeente Muiden vielen ondanks vele naspeuringen slechts bevolkingscijfers van de gemeente als geheel te vinden: de cijfers per bewoningskern (Muiden en Muiderberg) waren helaas niet vindbaar. Daarom kunnen slechts algemene opmerkingen over de bevolkingsgroei per kern worden gemaakt. Over het algemeen wordt aangehouden dat in de periode 1850-1940 de verhouding in grootte tussen Muiden en Muiderberg variëert tussen 75-25 en 70-30. De (geringe) bevolking van het buitengebied blijft vermoedelijk vrijwel constant.
Tot circa 1930 had het stadje Muiden het karakter van een industrieplaats. De voornaamste fabrieken zijn de scheepswerf Van Schouten, de zoutfabriek Bouvy en de kruitfabriek Muiden (Muiden Chemie). Deze fabrieken beleefden in het laatste kwart van de 19de eeuw en het eerste kwart van de 20ste eeuw een grote bloeiperiode. Een deel van de bevolkingsgroei van de gemeente Muiden valt hierdoor te verklaren.
In de jaren dertig verminderde de industriële groei en veranderde het karakter in een forenzenplaats.

Muiderberg was in de 19de eeuw een kleine badplaats. Na de aanleg van de tramlijn tussen Amsterdam en het Gooi (1881) nam het bezoek aan Muiderberg met sprongen toe. Het aantal voorzieningen voor deze bezoekers groeide eveneens (hotels etc.). De groei van het dorp valt na 1881 voor een belangrijk deel aan deze ontwikkelingen toe te schrijven. In de loop van de 20ste eeuw wijzigt het karakter van Muiderberg van een badplaats in een forenzenplaats. De groei van het autobezit en de verbetering van de wegen zijn hiervoor belangrijke oorzaken.

Jaar	Inwoner-aantal	Toename
1851	1644	
1860	1645	+ 1
1870	1613	- 32
1880	1741	+ 128
1890	2098	+ 357
1900	2223	+ 125
1910	2408	+ 185
1920	2766	+ 358
1930	2800	+ 34
1940	3063	+ 263

Bron: Databank voor bevolkingsgegevens, Instituut voor sociale geografie, Universiteit van Amsterdam.

5.3 Muiden

Het stadje Muiden ligt op een zeer strategisch punt in het landschap, namelijk aan weerszijden van de rivier de Vecht op het punt waar zij uitmondt in de voormalige Zuiderzee (IJmeer).
De Vecht is hier betrekkelijk smal, waardoor de oversteek (via een brug) hier betrekkelijk eenvoudig was.

Het is onbekend wanneer Muiden is gesticht of is ontstaan. De oudste schriftelijke vermelding van Muiden dateert uit 948.
Op 30 juni van dat jaar schenkt Keizer Otto I de visserij te Amuson (Muiden) en in het Almere (Zuiderzee) aan de St. Maartenskerk te Utrecht. In deze periode was Muiden in de eerste plaats een vissersdorp, dat echter blijkens het bezit van tolrechten reeds van enige betekenis moet zijn geweest. In 975 werd de tol van Muiden verplaatst naar Utrecht. Muiden moet in de 10de eeuw zijn uitgebouwd tot een sterkte op de handelsroute tussen Utrecht en de Noordduitse steden, die via de Vecht en de Zuiderzee liep. Als voorhaven van de stad Utrecht heeft Muiden tot de 13de eeuw een grote bloei gekend. Onder andere de grote Romaanse kerk (ca. 1200) wijst op deze bloeitijd.

In 1226 beleende de Bisschop van Utrecht Heer Gijsbrecht II van Aemstel met enige gebieden, waaronder Muiden. Omstreeks 1280 deed partijtwist de bisschoppen van Utrecht en de heren Van Aemstel in strijd geraken. Floris V, de Graaf van Holland sloot toen een gelegenheidscoalitie met de bisschop om hun aartsvijanden, de Heren van Aemstel, uit te rangeren. Als dank voor de betoonde hulp beleende de bisschop Floris V met onder andere Muiden. Floris V stichtte vrijwel onmiddellijk een kasteel aan de Vechtmonding te Muiden, als (Hollands) militair steunpunt.
Na de moord op Floris V in 1296 komt Muiden weer tijdelijk terug in Utrechtse handen, om omstreeks 1320 definitief in Hollandse handen over te gaan. In de loop van de 14de eeuw is het kasteel vergroot tot het huidige Muiderslot.
Muiden heeft vermoedelijk in deze periode stadsrechten gekregen, mogelijk kort voor 1273. In een akte van 1297 wordt voor het eerste gesproken over de stedelingen van Muiden.

De teruggang in de handelspositie van Utrecht deed ook Muiden in de versukkeling geraken. Voor het graafschap Holland was het stadje slechts een grensvesting. Tot ca. 1600 vormden visserij en landbouw de voornaamste inkomstenbron voor de inwoners van de stad. Als marktcentrum

had Muiden een zeer geringe betekenis, aangezien Weesp zich tot het centrum van de Vechtstreek had ontwikkeld.
Omstreeks 1427 is de stad voorzien van een omwalling. Het omsloten gebied was vrijwel gelijk aan de huidige binnenstad. Er bevond zich voornamelijk bebouwing aan de dijken langs de Vecht, terwijl het oostelijke stadsdeel dichter verkaveld was dan het westelijke stadsdeel.

Bij de stadsbranden van 1564 en 1611 werd de gehele stad in as gelegd. Als reactie hierop werden keuren ingesteld, die herbouw in steen verplichtten. In 1580 werd een aanvang gemaakt met de vernieuwing van de omwalling van de stad. De stad Amsterdam had hiertoe opdracht gegeven, ten einde een verdedigingslinie voor de stad te kunnen inrichten. Omdat Muiden zeer arm was, werden de kosten gedragen door de Staten van Holland.

In het begin van de 17de eeuw bloeide de Hollandse industrie sterk op, mede dankzij de groei van de handel. Tegelijkertijd werden in deze periode veel industrieën uit grotere steden verdrongen naar kleinere steden en het platteland. Ook in Muiden vestigden zich toen enige industrieën, waarvan de zoutziederij en de scheepsbouw de belangrijkste waren.
Een verdere opleving van de stad werd bevorderd door de aanleg van de trekvaart tussen Naarden en Amsterdam (1640-1641). Omdat de Vechtdijken niet mochten worden doorgraven, bestond het kanaal uit twee afzonderlijke panden, de Naardertrekvaart en de Muidertrekvaart. Goederen moesten door kruiers over land (en over de Vechtbrug) worden overgeladen. Pas in 1663 werden de beide panden verbonden met de Vecht, door de aanleg van sluizen (de Keetpoortsluis en de Weesperpoortsluis).

De verplaatsing van de zeesluizen van Hinderdam (gemeente Nederhorst den Berg) naar Muiden in 1673 was voor de gehele Vechtstreek van groot belang. De dreiging van de Zuiderzee werd daarmee beperkt tot aan de kustlijn. Daarnaast was ook de landsverdediging sterk gediend met deze nieuwe sluis: inundaties konden daarmee beter worden gehandhaafd. Voor de stad Muiden heeft de sluis maar weinig voordeel opgeleverd. De verplaatsing maakte het voor de scheepvaart tussen de Rijn en Amsterdam nog aantrekkelijker dan voorheen om de route via het Smal-Weesp te kiezen. In Muiden is als gevolg van de verplaatsing van de sluis slechts het aantal scheepstoeleveringsbedrijfjes en fourageurs vermeerderd.

Ondanks de economische opbloei nam de stad nauwelijks toe in omvang. Wel werden binnen de bestaande omwalling twee nieuwe straten aangelegd, namelijk de Singelstraat en de Zeestraat. Maar ondanks het feit dat Muiden in de 17de eeuw enige verdichting ondervond, werden deze nieuwe straten pas in de 20ste eeuw volgebouwd.
De westoever van de Vecht is in deze periode verbreed door aanplempingen in de rivier. Daarmee kwam er meer plaats voor onder andere scheepshellingen.
De belangrijkste structurele wijziging in deze periode was de aanleg van de Ossenmarkt in 1639, ten behoeve van de handel in Deense ossen (voor de vetweiderij). Toen aan het einde van de 19de eeuw de handel in ossen sterk was teruggelopen, besloot men op het marktplein een school te bouwen. Dit is in 1892 gerealiseerd. Daarmee was de enige openbare marktruimte in de stad Muiden weer verdwenen.

Omstreeks 1900 werd reeds geklaagd over de slechte huisvesting in de binnenstad van Muiden. Om hierin verbetering aan te brengen werd in 1909 een woningbouwvereniging opgericht. Deze wist echter niets te bereiken, aangezien zij niet ondersteund werd door de gemeenteraad.

De gemeenteraad achtte steun aan deze woningbouwvereniging onbillijk tegenover huiseigenaren.
De belangrijkste bouwer van arbeiderswoningen in deze periode was de Kruitfabriek te Muiden. Omstreeks 1915 heeft zij een reeks woningen laten bouwen aan de Vechtkade en Weesperstraat.
In 1923 gaf het Ministerie van Oorlog de westelijke vestingwallen vrij voor de bouw van woningen. Dit werd in 1926 formeel bevestigd bij Koninklijk Besluit, waarbij tevens de naam van "Vesting Muiden" werd vervangen door "Wal van Muiden". Deze terreinen zijn vervolgens in 1936 en volgende jaren bebouwd met woningwetwoningen.
Dit geschiedde onder regie van de in 1934 opgerichte woningbouwvereniging "Ons Belang".

Tot 1927 ging al het verkeer, dat gebruik maakte van de Rijksweg A1 tussen Amersfoort en Amsterdam, dwars door het centrum van Muiden. Daar volgde het tracé Naarderstraat, Sluisstraat en Amsterdamsestraat. Ook de Gooise tram volgde ditzelfde tracé. Met de enorme toename van het verkeer ontstonden steeds vaker problemen in de stad.
Tussen 1927 en 1932 is de Rijksweg zuidelijk om Muiden heengelegd, waarmee de verkeerslast in het centrum tot een minimum werd beperkt.

Na de Tweede Wereldoorlog werd geconstateerd dat de huisvesting in de binnenstad sinds 1900 nog niet verbeterd was. Een woningonderzoek uit 1954 gaf aan ongeveer 1/4 deel van de (876) woningen in de binnenstad het predikaat: te saneren. Vervolgens zijn er vele saneringsplannen ontwikkeld voor de stad, die vrijwel alle uitgingen van een aanmerkelijke verbreding van het tracé Amsterdamsestraat-Sluisstraat-Naarderstraat, in enkele plannen was zelfs voorzien in een ruim plein met een winkelcentrum bij de sluis.
Geen van deze grootschalige saneringsplannen is echter uitgevoerd.
Wel zijn er enige kleinschalige projecten gerealiseerd.

In 1969 werd de woningkwaliteit in de binnenstad nogmaals onderzocht. In dit onderzoek werd ongeveer de helft van de bebouwing als slecht tot zeer slecht aangemerkt.
Het saneringsplan van het ingenieursbureau voor architectuur en stedebouw Dingemans uit 1970 is uiteindelijk gedeeltelijk uitgevoerd.
De Kerkstraat is doorgetrokken, waarmee de oude kerk vrij kwam te liggen. En daarnaast is het terrein van de zoutfabriek Bouvy volgens deze plannen heringedeeld. Het terrein van de zoutfabriek Bouvy lag aan het zuideinde van de Herengracht. Nadat de fabriek in 1968 was aangekocht door de KNZH, is hij ontmanteld en in 1974 gesloopt. Toen is ook begonnen met de bouw van woningen.

De binnenstad met zijn omwalling is bij beschikking an 15 oktober 1986 aangewezen tot beschermd stadsgezicht.
Na de Tweede Wereldoorlog is de bevolking van Muiden aanzienlijk gegroeid. Hiervoor zijn in eerste instantie twee nieuwbouwwijken aan de westzijde van de stad gerealiseerd, namelijk: Muiden noordwest (1954-1959) en Muiden zuidwest (1966-1970). In de aanleg en bebouwing van Muiden noordwest heeft de Kruitfabriek (KNSF) aanzienlijk bijgedragen. Vervolgens is ook aan de oostzijde een nieuwbouwwijk aangelegd, namelijk: de wijk Mariahoeve (1971-1975).
(Zie afbeelding 15.)

5.4 Muiderberg

Muiderberg is een middeleeuwse nederzetting op de Kavelberg, een plaatselijke opduiking van de Gooise stuwwallen temidden van de klei/veengronden tussen Naarden en Muiden.
De kern van het dorp lag op de plaats van de huidige Dorpsstraat.

Aan de weg naar zee en ten zuiden van de Berg stonden de huizen op werven. De kerk lag terzijde van de bebouwing.
Direct ten zuiden van het dorp lag de Meent (gemeene weide), op de plaats van de huidige Brink. De Meent bestaat uit zuiver zand, waarvan de bovenste 10 tot 30 cm een laag zwart humus-zand is, die wijst op langdurige kunstmatige bemesting. De Meent en het dorp werden omgeven door de enggronden (bouwlanden): de Bosengof Graseng, Oostereng (nu: Lutherse begraafplaats), Bergereng (nu: Kocherbos) en Westereng (nu: het noordelijk deel van de Joodse begraafplaats).
Ten noorden van de Kavelberg lagen moerassige gronden, die echter reeds voor de 13de eeuw schijnen te zijn weggeslagen.
Vanuit het Naardermeer liep een afwatering naar de Zuiderzee, het riviertje de Goog. Dit liep vermoedelijk westelijk langs de Kavelberg. Gedeelten van dit riviertje zijn in de 17de eeuw vergraven tot de Jodenvaart. Het riviertje de Scheen, dat vanuit het oosten stroomde, boog ten oosten van de Berg om en mondde uit in de Zuiderzee.
Muiderberg, dat in de middeleeuwen waarschijnlijk Werinon heette, wordt door historici gezien als de voormalige hoofdplaats van het Gooi. Vaststaat dat het in elk geval een belangrijke plaats was met een uitgebreid rechtgebied. Het nieuwe Naarden werd in het begin van de 14de eeuw als enclave in het rechtsgebied van Muiderberg gesticht.
In 1396 werd een groot stuk van het grondgebied van Muiderberg aan Naarden toegewezen.
In 1296 is de Hollandse graaf Floris V even ten zuiden van Muiderberg vermoord. Ter nagedachtenis van dit feit werd door graaf Willem III in 1324 een kapel gesticht.

Tussen de 14de en 17de eeuw had Muiderberg ernstig te lijden van afslag door de Zuiderzee. Grote delen van de Kavelberg en het omliggende gebied zijn door de zee weggeslagen. Daarbij verdwenen ook delen van het dorp waarvan de kern ter hoogte van de Dorpsstraat lag. De kerk is maar net behouden gebleven.
Vele dorpelingen zijn in deze periode weggetrokken. Slechts een gering aantal boeren bleef in Muiderberg hun bedrijf uitoefenen. In de loop van de 16de eeuw werd het dorp weer opnieuw bewoond.

Pas in de 17de eeuw waren de ernstigste afslagen voorbij en trad een stabielere situatie op. Het landschap was, mede door de langdurige verwaarlozing van sommige gedeelten, zeer gevarieerd en afwisselend: een zandige afslagkust, verschillende bossen, resten van akkerlanden en weiden. Dit arcadische landschap lokte een aantal rijke Amsterdammers aan, die rond de Meent een tiental buitenplaatsen stichtten: Hofrust, Rustwijk, Wisseloord, Berghuize, Berg en Dal, Krakenstein, Voorburg, Berglust, Kroonlust, Rustlust en Wisseloord (ook: Florisberg of Berghuizen genaamd).
De Meent werd in de 17de eeuw nog gebruikt als weidegebied door de rond Muiderberg gevestigde boeren. De eigenaars van de buitenplaatsen waren weinig ingenomen met deze situatie. Daarom kochten zij in 1703 de Meent en lieten hem inrichten tot een openbaar wandelpark, de Brink. Het onderhoud geschiedde op gezamenlijke kosten van de omliggende buitenplaatsen. Van deze aanleg is onder andere nog het "bergje" behouden.

De eigenaar van het landgoed Wisseloord liet twee wegen op zijn landgoed aanleggen, genoemd naar zijn kinderen. De Willemslaan en Paulinelaan maken nog steeds deel uit van de kern van Muiderberg.

In 1639 kochten enige Hoogduitse Joden uit Amsterdam een stuk landbouwgrond ten zuidwesten van de Meent, op de voormalige Westereng. In 1642 werd hier de begraafplaats voor "Hoogduytsche Joden woonende te amsterdam ende hare nacomelingen" ingericht.

In 1660 kochten de Poolse Joden in Amsterdam het naastgelegen land op, om er een eigen begraafplaats in te richten. Beide begraafplaatsen zijn in de loop der tijd samengevoegd tot een grote begraafplaats, die nadien nog meermalen is uitgebreid (o.a. 1738, 1780, 1844 en 1859).
Op de voormalige Oostereng werd in 1789 door de begraafplaats-exploitant Tobias Kool een begraafplaats aangelegd voor "Luthersen en het Oude Licht".
In de 19de eeuw werden 2 stroken land aan de begraafplaats toegevoegd. In 1879 werd de begraafplaats door prof. dr. J.W.R. Bosse en P.L. Posthumus gekocht en ondergebracht in de vennootschap tot exploitatie van de Familiebegraafplaats te Muiderberg (opgericht op 12 augustus 1879). In deze eeuw heeft de gemeente Muiden de begraafplaats overgenomen en ingericht tot algemene begraafplaats.

Tussen de 17de en 19de eeuw werd ten zuiden van Muiderberg zand gedolven. De steile hellingen in het landschap geven nog aan hoeveel zand hier afgegraven is.

Aan het eind van de 18de eeuw komt Muiderberg in de belangstelling als badplaats. De geringe afstand tot Amsterdam (ca. 13 km) maakte het (rijke) Amsterdammers mogelijk dagtochtjes naar het strand van Muiderberg te ondernemen. Eén van de landhuizen is nog voor 1795 ingericht tot hotel ("Het Rechthuys").
Ook de Badlaan, die rechtstreeks vanaf de Brink naar het strand voert, is nog in de 18de eeuw aangelegd.
De aanleg in 1881 van de tramlijn tussen Amsterdam en het Gooi, die via Muiderberg liep, maakte het steeds meer mensen mogelijk een of meerdere dagen naar het strand in Muiderberg te gaan.
Tegen het hotel "Het Rechthuys" werd een tramstation aangebouwd, bestaande uit een overdekt houten perron en enige dienst- en ontvangstruimten. De horeca breidde zich explosief uit. De voornaamste gelegenheden waren: het al genoemde hotel-restaurant "Het Rechthuys", café-restaurant Werth (1897), café De Echo (voorheen café Elsnerus), café Nooitgedacht met een eigen miniraalwaterfabriek en bottelarij (1882), badhotel Muiderberg (1882) en café Wisseloord. Het badhuis Werth (1891) was een belangrijke attractie.
Het café-restaurant Werth is in 1897 gesticht door verbouwing van de villa "Gruno-state". Bij dit café hoorde het wandelbos op Berghuizen. Een bekend attractiepunt van Muiderberg werd gevormd door het echobos, waar een opmerkelijke echo viel te beluisteren. In 1932 heeft de Naardense tuinarchitect D.F. Tersteeg van het gemeentebestuur van Muiden de opdracht gekregen bij de echomuur een doolhoftuin aan te leggen. Deze tuin is weliswaar nog aanwezig, maar door verwaarlozing nauwelijks meer te herkennen.
Ook is in deze periode een pier voor Muiderberg aangelegd, die ten doel had het strand uit te breiden door aanslibbingen.

Vanaf ca. 1880 is er rond Muiderberg veel grondspeculatie te constateren. Men verwachtte dat zich in het kielzog van de tram veel forenzen in en rond Muiderberg zouden vestigen, zoals ook in het Gooi was gebeurd. In Muiderberg is echter geen enkel villapark tot ontwikkeling gekomen. Wel zijn er enige vrijstaande villa's gebouwd, met name langs de Nienhuys Ruyskade (12 vrijwel identieke "villa's" uit ca. 1890, de Eikenlaan en de Badlaan.
Het dorp had in de jaren twintig en dertig een bescheiden ontwikkeling in oostelijke richting. Pas in de jaren vijftig en zestig zijn deze straten verder vol gebouwd.
Het dorp Muiderberg bestaat nog slechts uit de Dorpsstraat, de noordzijde van de Brink en enige verspreide bebouwing. De dorpsbebouwing is vrijwel geheel ingesloten door de overige bebouwing. De Dorpsstraat heeft zich in de late 19de en 20ste eeuw ontwikkeld als de winkelstraat.

Na de Tweede Wereldoorlog is de vrij open structuur van Muiderberg verdicht. Ook zijn sindsdien enige compacte wijken aangelegd. In het midden van de jaren zestig is de Schilderswijk aangelegd. De wijk Buitendijke is in de jaren tachtig en negentig gerealiseerd. Hiermee is het aantal inwoners van Muiderberg ongeveer even groot geworden als van Muiden.
(Zie afbeelding 16.)

5.5 Buitengebied

Het gebied rond Muiden en Muiderberg is vermoedelijk na de 11de eeuw systematisch ontgonnen, nadat eerst de zeedijken en de Keverdijk waren aangelegd. De Keverdijk is aangelegd om het Naardermeer in toom te houden, dat toen nog in open verbinding stond met de Vecht.
Aan het eind van de middeleeuwen waren alle gronden rond Muiden en Muiderberg verkaveld en ontgonnen, voornamelijk in een strokenverkaveling. Naderhand hebben nog slechts kleinschalige herverkavelingen plaats gevonden.

De zeedijken hadden veel te lijden van aanvallen van zee. Vele malen zijn ze doorgebroken. Vooral de dijk tussen Muiden en Diemen bleek een zwakke stee in de kustverdediging. Het S-vormig tracé van deze dijk is ontstaan, nadat bij een grote doorbraak een diepe plas was ontstaan.
De nieuwe dijk is aan de binnenzijde van deze plas gelegd. In eerste instantie was de zeedijk verhoefdslaagd, wat betekende dat vele particulieren een klein stuk van de dijk in onderhoud hadden. Door gebrek aan controle kwam het steeds voor dat enige (minder verantwoordelijke) lieden het hun toegewezen stuk van de dijk verwaarloosden. Dat vergrootte het gevaar van doorbraken. Op zeker moment heeft men besloten de dijken in beheer te geven van de waterschappen (hoogheemraadschappen), die belastingen inden voor het onderhoud van de dijk.
De regelmatige dijkdoorbraken waren pas na de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 verleden tijd.

Omdat vele boeren hun grond verlieten vanwege de hoge dijklasten was de Noord- of Rietpolder in de 18de en 19de eeuw vervallen tot een moerasachtig gebied met enkele wielen (plassen ontstaan bij dijkdoorbraken). Toen de buskruitmolen "De Krijgsman" aan de Overtoom in Amsterdam ontplofte werd geen toestemming verkregen hem ter plaatse te herbouwen. Als nieuwe locatie werd de Noord- of Rietpolder ten westen van Muiden gekozen. De eerste gebouwen en van deze fabriek zijn in 1702 gerealiseerd. Ondanks vele tegenslagen is de kruitmolen uitgegroeid tot Nederlands belangrijkste kruitfabriek.

Het Naardermeer is een natuurlijke waterplas, die ca. 8000 jaar geleden door overstromingen van de Vecht en Zuiderzee is ontstaan. Het meer stond in open verbinding met de Vecht. Reeds voor de 14de eeuw slibde de brede verbinding met de Vecht langzaam dicht.
Omstreeks 1400 werd het gebied tussen het Naardermeer en de Vecht verkaveld en ontgonnen.
In het begin van de 17de eeuw waren er plannen om het Naardermeer droog te malen. In 1623 werd het meer verkocht aan enkele Amsterdamse ondernemers, op voorwaarde dat men binnen twee jaar zou aanvangen met het droogleggen van het meer. Hiertoe zijn de Meerkade (een ringdijk om het meer) en de Tocht (een uitwatering op de Vecht) aangelegd.
In 1629 was men erin geslaagd het meer droog te malen, waarbij in totaal 13 molens waren ingezet. Nog hetzelfde jaar is de polder uit defensieve overwegingen weer onder water gezet. Het lukte daarna niet om het meer opnieuw droog te malen. De kaden en parcellering vervielen langzaam, maar zeker. Er ontstond een moerassig plassengebied.

Tussen 1803 en 1806 heeft men opnieuw een poging gewaagd het meer droog te malen, die echter vanwege financiële problemen is gestaakt.
In 1883 heeft men een laatste poging gedaan om het meer droog te leggen. Hiertoe is een nieuwe uitwatering aangelegd, die uitmondde in de Naardertrekvaart. Een stoomgemaal (Meerkade 5) moest het meer droogmalen. Bij vergelijking tussen de kaartbeelden van 1854 (afbeelding 2) en ca. 1905 (afbeelding 4) is men hierin vrijwel geheel geslaagd. Bij deze poging heeft men de 17de-eeuwse kaden en dijken waar nodig hersteld. Vanuit deze kaden zijn smalle percelen uitgezet.
Vanwege de problemen met (zout) kwelwater in de nieuwe polder en de wateroverlast in de Nieuwe Keverdijksepolder heeft men het Naardermeer weer aan de elementen overgelaten.
De gemeente Amsterdam wilde in 1904 het meer aankopen om het als vuilnisbelt te gebruiken. Dat was de aanzet tot de oprichting van de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten. Zij kocht het meer in 1905 aan en maakte er Nederlands eerste beschermde natuurgebied van.

In 1640 zijn de Naardertrekvaart en Muidertrekvaart dwars door de reeds verkavelde en ontgonnen polders bij Muiden aangelegd.
De brede met zand verharde weg langs de trekvaart vormde het nieuwe tracé van de grote handelsweg tussen Amersfoort en Amsterdam.
Ten oosten van de kruising met de Goog lag deze weg op de noordoever van de Naardertrekvaart, ten westen hiervan op de zuidoever. Via de Hakkelaarsbrug werd de weg over het kanaal gevoerd. Op dit belangrijke punt is een kleine bebouwingsconcentratie ontstaan: het gehucht Hakkelaarsbrug.
Het gebied ten oosten en zuiden van Muiden maakte deel uit van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Bebouwing was hier onderhevig aan de beperkingen en bepalingen, die de Kringenwet van 1853 stelde om een vrij schootsveld te houden. Ten westen van Muiden waren er geen beperkingen.
In 1833 is de algemene begraafplaats aangelegd, omgeven door het stadswandelbos. Deze begraafplaats, die enige malen is vergroot ten koste van het bos, ligt ten zuidwesten van de stad. De Rooms-katholieke begraafplaats uit 1900 ligt ten zuiden van de stad aan de Weesperbinnenweg. Hij ligt op een kunstmatig zandplateau tegen de dijk aan. Aangezien deze begraafplaats binnen de verboden kringen van de vesting ligt, is de aula in hout opgetrokken.

6. Bebouwingskarakteristiek

6.1 Muiden

De stad Muiden ligt aan weerszijden van de rivier de Vecht, vlak bij de monding van de rivier in de voormalige Zuiderzee. De breedte van de rivier vernauwt in de stadskern sterk, vooral door de aanplemping van de westoever. De structuur van de stad is sterk noord-zuid gericht, evenwijdig aan de rivier. Er is slechts één dwars-as (de Amsterdamse/ Naarderstraat) aanwezig, waarin reeds vanouds de brug over de Vecht ligt. De brug vormt de kern van de stad. Op dit punt liggen sinds 1673 de Groote Sluizen, de schut- en spuisluizen tussen de Vecht en de Zuiderzee.
De omvang van de stad is sinds de omwalling uit de 16de eeuw (1577) vrijwel ongewijzigd gebleven. Veel van de bebouwing in de kern dateert uit de periode voor 1850. In de MIP-periode heeft vooral verdichting en vervanging plaatsgevonden. Pas in de jaren vijftig van de 20ste eeuw heeft er systematische uitbreiding buiten de stadskern plaatsgevonden.
De oostoever van de Vecht is een stenen kade, de Heerengracht. Dit is de voornaamste straat in Muiden, waaraan veel van de belangrijkste bebouwing is gesitueerd. Enkele van de voornaamste gebouwen uit de MIP-periode zijn het Raadhuis (Herengracht 80/81; 1915, Jan Stuyt), het St. Josephgesticht of bejaardenhuis Florishaven (Herengracht 80-81; ca. 1911) en enige woningen van notabelen (o.a. Herengracht 61 en Herengracht 62: beide uit ca. 1905). De Kloosterstraat en de Kazernestraat zijn de achterstraten van de Herengracht. Hier staan onder andere enige pakhuizen, waarvan het pakhuis Kloosterstraat 8, 10 (uit 1887) de meest opvallende is.

De brug over de Vecht is een belangrijk (stedebouwkundig) element is de stadsstructuur. Deze brug heeft een zeer oude oorsprong. Hij is ettelijke malen vernieuwd en verbouwd. Sedert 1673 is hij gecombineerd met de zeesluizen. In zijn huidige vorm dateren de sluis en de brug uit 1822 en 1870. De gietijzeren draaibrug dateert uit 1870. Twee halfronde natuurstenen balustrades (de halve manen) zijn uitgerust met fraaie gietijzeren lantaarns.
De brug verbindt de Naarderstraat (op de oostoever) en de Amsterdamsestraat (op de westoever). Veel van de bebouwing aan deze straten dateert van voor 1850. Dat geldt min of meer ook voor de smederij Naarderstraat 6. Dit gebouw dateert in oorsprong uit de 17de eeuw, maar is in 1916 ingrijpend verbouwd. Het interieur van de smederij dateert uit de 19de of begin 20ste eeuw.
De voornaamste weg op de westoever van de Vecht (de Weesperstraat) is geen kade, aangezien de oever hier is aangeplempt ten behoeve van de aanleg van onder andere scheepswerven. De bebouwing aan de Weesperstraat is over het algemeen van jongere datum en veelal van een meer bescheiden karakter dan de bebouwing aan de Naarderstraat en de Amsterdamsestraat. Veel bebouwing bestaat hier uit één bouwlaag en een kap. Een karakteristiek voorbeeld van de bebouwing aan deze straat is het kleine complex Weesperstraat 42, 44, dat oorspronkelijk uit vier woningen en een werkplaats bestond.
Op de (aangeplempte) terreinen tussen de Weesperstraat en de Vecht is rond 1915 een complex van woningen voor arbeiders van de Kruitfabriek gebouwd, Weesperstraat 99-107 en Vechtkade 1-16 (even en oneven). De woningen hebben alle achtertuinen. Tussen de achtertuinen door loopt een middenpad. De woningen bestaan uit een bouwlaag en een kap aan de straatzijde en uit twee bouwlagen en een plat dak aan de zijde van de binnenterreinen.

In de zeventiger jaren van de 19de eeuw is de militaire functie van Muiden vergroot. De vestingwerken zijn verbeterd en op de wallen en bastions zijn enige bomvrije ruimten (1874-1876) gebouwd. Ook is toen een fort op het in 1853 aangelegde ravelijn bij de Naardertrekvaart aangelegd: het Muizenfort (1874). Als meest opvallende gebouw moet de kazerne uit 1876 worden genoemd (Kazernestraat 10). Dit gebouw bestaat uit twee bouwlagen en is geheel ingegraven. De aarddekking (een heuvel) wordt nog omheind met de oorspronkelijke ijzeren hekken. Deze hekken moesten de baldadige Muiderjeugd weerhouden te spelen op de aarddekking van de kazerne. Voor de kazerne is een excercitieplein. Aan weerszijden van het plein staan officierswoningen (Kazernestraat 6/8, 12/14).

De westwal van de vesting Muiden is in 1922 vrijgegeven voor bebouwing. In de jaren dertig is hier toen een complex van gesubsidieerde woningen verrezen, dat ruimschoots beantwoordde aan de uitbreidingsbehoeften van de stad.

6.2 Muiderberg

In de dorpskern van Muiderberg zijn in hoofdzaak drie gebieden te onderkennen; de Brink, het dorp en de oostelijke uitbreidingen.
De Brink vormt een grote centrale ruimte, waar de bebouwing in een ring omheen is gelegen. In oorsprong was dit een tiental buitenhuizen (17de en 18de eeuw). Hiertussen zijn in de 19de en 20ste eeuw villa's, boerderijen en woningen gebouwd. Aan de noordrand van de Brink staat eenvoudige bebouwing, die aansluit op de bebouwing van het dorp (Dorpsstraat).
Het pand Brink 25, 25a en 26 was in oorsprong een van de tien landhuizen, maar is omstreeks 1850 vervangen door het huidige gebouw, dat twee grote woonhuizen (villa's) bevat. De buitenplaats Krakenstein is in de MIP-periode vervangen door een boerderij (Brink 18, ca. 1870).
De villa Caecilia (Brink 24, 1883) is gedurende enige tijd de woning van de componist G.A. Heinze geweest. De villa Amelia (Brink 5) dateert uit 1889. De grote boerderij Googlaan 2, 4/Echolaan 2, 4 uit 1880 staat op de hoek van de Brink. Zij is recent verbouwd tot een viertal woningen.
De middenruimte van de brink wordt gevormd door een plantsoen met hoge bomen, dat in oorsprong uit 1703 dateert. Nadien is het plantsoen op vele punten aangepast. In 1892 is aan de westrand van de middenruimte een school gebouwd (Brink 27, 27a en 28). Verder zijn er een muziekpaviljoen (ca. 1980), een monument voor G.A. Heinze (overleden 1904) en een Wilhelminaboom (1898) aanwezig.

De kern van het dorp Muiderberg werd en wordt gevormd door de Dorpsstraat. Hier stonden voornamelijk kleine woningen, bedrijfjes en winkeltjes. Door de groei van het dorp na ca. 1881 (tramverbinding met Amsterdam), veranderde het karakter van de Dorpsstraat in een (kleinschalig) winkelstraat. Enige oude woningen werden verbouwd tot winkels en enige nieuwe winkels werden gebouwd. Na de Tweede Wereldoorlog zijn ook enige grootschaliger winkels gebouwd.
Een karakteristiek voorbeeld is het hoekpand Dorpsstraat 2 uit ca. 1880, dat in oorsprong een woning of boerderij was. Omstreeks 1910 is in dit gebouw een winkel aangebracht.
In de loop van de 19de eeuw groeide de belangstelling voor Muiderberg als badplaats. Door de aanleg van de Gooise tram in 1881 werd Muiderberg voor velen bereikbaar. Toen zijn enige hotels en café's gebouwd en wandelparken, attractieparken en toeristische voorzieningen aangelegd. Hiervan is na de Tweede Wereldoorlog zeer weinig van behouden.
Op dit moment is nog slechts het hotel "Het Rechthuis" herkenbaar, dat overigens nog steeds als hotel in gebruik is. Het is in één van de oude

buitenhuizen aan de Brink gevestigd. Tegen de voorgevel van dit gebouw is omstreeks 1881 een lagere dwarsvleugel met een open houten galerij gebouwd. Deze galerij had als functie: tramstation Muiderberg.
De doolhoftuin, die in 1930 in het Echobos is aangelegd naar ontwerp van D.F. Tersteeg, is door verwaarlozing vrijwel niets herkenbaars overgebleven.

Er zijn slechts weinig villa's te Muiderberg gebouwd, ondanks het aantrekkelijke karakter van het dorp. De meest opvallende villa is "Flevorama" (Nienhuys Ruyskade 1; ca. 1885), die vrijwel op de kustlijn is gebouwd. Zij ligt op een uitstulping van de Muiderberg, waarvan de zee zoveel grond heeft afgeslagen dat de villa nu aan rand van een "afgrond" staat.
Schuin tegenover de villa Flevorama, aan de landzijde van de Nienhuys Ruyskade, staat een reeks gekoppelde luxe woningen. Deze woningen zijn omstreeks 1885 gebouwd (Nienhuys Ruyskade 2-24).

Ten oosten van de Brink liggen enige wegen, waarlangs sedert ca. 1900 kleine villa's en grote (middenstands)woningen zijn gebouwd. In de jaren twintig en dertig kwam Muiderberg op als forenzenplaats. In die periode zijn aan de oostrand van het dorp middenstandswoningen gebouwd, die in een aantal gevallen uit kleine rijen bestaan.

Aan de Eikenlaan liggen enige oudere villa's en luxe woningen. Het huis Mignon (Eikenlaan 12) dateert uit ca. 1902, het huis Coehoorn (Eikenlaan 148) uit ca. 1910.

6.3 Buitengebied

In het buitengebied van Muiden is slechts een geringe hoeveelheid bebouwing aanwezig. Er is een kleine bewoningskern bij de Hakkelaarsbrug, eveneens Hakkelaarsbrug geheten.

Het gebied ten oosten van de Vecht maakte deel uit van de Hollandse Waterlinie. De stad Muiden lag aan de westrand van dit inundatiegebied als vestingwerk, dat enige zwaktes in deze linie bestreek (Naarderstraat, Naardertrekvaart, Grote Sluis in de Vecht e.a.). Voor het gebied ten zuiden en ten oosten van de vesting Muiden golden de beperkingen van de verboden kringen, de zones waar uit verdedigingsoverwegingen niet of slechts onder strenge beperkingen gebouwd mocht worden. Het meest duidelijke resultaat van deze verboden kringen zijn de in hout opgetrokken gebouwen.
Ten zuiden van Muiden staan onder andere twee houten boerderijen. Het mooiste exemplaar is de boerderij Weesperweg 1 (daterend uit 1899). Deze grote boerderij heeft een houten dwarshuis van twee bouwlagen en een zadelkap. Het huis is rijkelijk voorzien van velerlei versieringen. De stal is omstreeks 1950 in steen vervangen. De naastgelegen boerderij (Weesperweg 2) is eveneens in hout opgetrokken.
Direct ten zuiden van de Rijksweg ligt de Rooms Katholieke begraafplaats uit 1900. Hij ligt op een zandplateau tegen de Vechtdijk aan. De aula van deze begraafplaats is in hout opgetrokken.
Ook ten oosten van Muiden staan in verband met de bepalingen van de verboden kringen enige houten gebouwen: de woning Noordpolderkade 2 (ca. 1895) en de dwarshuis-boerderij Zuidpolderweg 3 (ca. 1927). Opvallend is dat er in dezelfde periode ook enige stenen gebouwen in deze verboden kringen zijn opgetrokken: het gemaal Noordpolderkade 1 in verband met brandgevaar (1892) en de brugwachterswoning die eigendom was van Defensie (ca. 1880) aan de Naarderweg (net buiten de wallen).

Op een afgesloten terrein ten westen van Muiden ligt de oude kruitfabriek de Krijgsman, nu bekend onder de naam Muiden Chemie. Deze fabriek is in 1703 te Muiden gesticht, toen de kruitfabriek in Amsterdam na een vernietigende ontploffing geen vergunning kreeg voor de herbouw.
Het oudste gebouw op het terrein is een 18de-eeuws kruithuis (pakhuis voor kruit).
Er staan nu circa 100 gebouwen op het terrein, waarvan een veertigtal uit de periode 1850-1940 dateert. Na de grote ontploffing van 1880 is de fabriek tussen 1883 en 1895 voor het grootste deel vernieuwd en belangrijk uitgebreid. Het fabrieksterrein is in twee stukken verdeeld: (1) het voorterrein met de kantoren, het laboratorium, enige opslaggebouwen en het machinegebouw en (2) het achterterrein met de werkplaatsen en fabrieksgebouwen. Op het achterterrein staan ook ettelijke opslaggebouwen. Het machinegebouw bevatte een grote stoommachine, die vanuit het centrale punt op het voorterrein alle machines in de werkplaatsen en fabrieksgebouwen op het achterterrein aandreef.
De overbrenging geschiedde door middel van leren banden, die grote aandrijfwielen in beweging bracht. Deze aandrijfwielen rustten in bokken, die op vele plaatsen nog zichtbaar zijn. Gezien de lineaire structuur van deze aandrijving, staan alle fabrieksgebouwen en werkplaatsen in rechte lijnen achter elkaar. In totaal zijn er vier van dergelijke lijnen.

Alle fabrieksgebouwen bestaan uit twee ruimten, die door een enorm zware schildmuur van elkaar gescheiden zijn. In de ene ruimte staan de machines (die door de leren banden werden aangedreven) en in de andere ruimte de werkbanken voor de bewerking en verwerking van het kruit etc. De exacte bewerkingen en functies van de ruimtes zijn uit veiligheidsoverwegingen niet bekend gemaakt.
De indeling van het terrein is sindsdien niet gewijzigd. Wel zijn vrijwel alle gebouwen in de loop der tijd gewijzigd in verband met het gewijzigde produktieprocessen. Ook zijn er vele nieuwe gebouwen bijgeplaatst. Reeds geruime tijd geleden is de centrale aandrijving met een stoommachine vervangen door decentrale aandrijving met elektromotoren. Onder andere vanwege de herwinning van oplosmiddelen is het gehele terrein doorsneden met buizen en leidingen.

Het hogere gebied rond Muiderberg was een zeer zwak punt in de Hollandse Waterlinie. In de jaren 1939/1940 is daarom een linie van gewapend betonnen groepsschuilplaatsen (type P) tussen het IJsselmeer en het Naardermeer aangelegd. Het dorp Muiderberg en het gebied rond Hakkelaarsbrug zijn bezaaid met deze gewapend betonnen werken.
Van de oorspronkelijke 85 zijn er nog 69 behouden gebleven.

Verantwoording inventarisatie

Voor de gemeente Muiden is geen stedebouwkundige typologie gemaakt, omdat de uitbreidingen van Muiden en Muiderberg zich voornamelijk beperkten tot verdichting van bestaande verkavelingen en gefaseerde groei langs bestaande wegen en structuren.

Bij de inventarisatie zijn in de gemeente Muiden in totaal ongeveer 75 objecten en complexen beschreven en gefotografeerd. Dit zijn de meest karakteristieke bouwwerken (gebouwen en kunstwerken) uit de periode 1850-1945. Ze zijn geselecteerd op stedebouwkundige, architectonische en/of historische gronden en getoetst op gaafheid en zeldzaamheid.
Vrijwel alle gebouwen met een bijzondere of openbare functie zijn opgenomen, omdat deze veelal zowel vanwege hun betekenis voor de bevolking als door hun situering een meer prominente plaats in een gemeente innemen. Tevens zijn vrijwel alle waterstaatkundige werken uit de periode 1850-1940 geïnventariseerd, beschreven en gefotografeerd.

In de gemeente Muiden is daarnaast speciale aandacht uitgegaan naar de verdedigingswerken uit de (Nieuwe) Hollandse Waterlinie, de Stelling van Amsterdam en de Vesting Holland, die hier in grote hoeveelheden aanwezig zijn: onder andere de vesting Muiden, het fort Pampus, de geschutsbunkers ter bescherming van het acces van de Rijksweg A1 en de linie van groepsschuilplaatsen tussen Muiderberg en het Naardermeer.

In Muiden zijn ongeveer 25 objecten aangewezen, waarbij nog extra aandacht is besteed aan de aanpassingen van de vesting ten behoeve van de opname in de Nieuwe Hollandse Waterlinie (1853) en de vernieuwingen ingevolge de maatregelen uit de vestingwet (sedert 1874).
In Muiderberg zijn eveneens in totaal ongeveer 25 complexen en objecten beschreven, waarbij nog extra aandacht is geschonken aan de bebouwing rond de Brink. Aangezien de aanleg (1703) en de basis van de verkaveling (buitenplaatsen uit de 17de en 18de eeuw) van de Brink ouder zijn dan 1850 (aanleg 1703) kon dit gebied in het kader van het MIP niet worden aangewezen als gebied met bijzondere waarden.
In het buitengebied zijn 21 objecten en complexen opgenomen. Eén van de voornaamste complexen in het buitengebied is het fabriekscomplex van Muiden Chemie (de kruitfabriek: de Krijgsman). Deze fabriek is als complex beschreven en gefotografeerd. In verband met de beveiliging van de fabriek is slechts toestemming voor de inventarisatie verkregen op voorwaarde dat er geen verspreiding en publikatie van de gegevens en (vooral) de foto's zal geschieden. Daarom is besloten dat de foto's en teksten slechts ingezien kunnen worden bij de onderzoeker.
Verder zijn in het buitengebied vrijwel alle gebouwen, die ingevolge de wet op de verboden kringen in hout zijn gebouwd, beschreven en gefotografeerd.

Geraadpleegde werken

Bastert, J.D., *Het vechtgemaal te Muiden*, Jaarboek Nifterlake 1930 (blz. 26-30).

Bouvy, D.P.R.A. en A.C.J. de Vrankrijker, *Bouvy-zout*, TVE.

Brand, H. en J. (redactie), *De Hollandse Waterlinie*, Utrecht/Antwerpen 1986.

Bruin, G. de, *Buscruytmaeckers; ervaringen en lotgevallen van een merkwaardig bedrijf in Holland*, Amsterdam 1952.

Colenbrander, B.W., *Molens in Noord-Holland inventarisatie van het Noordhollands molenbezit*, Amsterdam 1981.

Diest, S.C. van, *De verveningen in de Zuidpolder*, Muiden 1991.

Engel, W.I., *De Gooische Moordenaar, tramgeschiedenis 1880-1958*, Schoorl 1981.

Engel, W.I., *Rumoer om de Muidertol*, TVE 1987-4/5.

Frerichs, B.R., *De Buskruijtmaakerije 'de Krijgsman' te Muiden oftewel Buskruitmolen no. 2*, TVE.

Jansen, L. en S.C. van Diest, *(beknopte) Geschiedenis van Muiden*, Muiden 1953 (heruitgave 1975).

Kooiman, D., *De zeeweringen en waterschappen van Noordholland*, Alphen aan den Rijn 1936.

Kroon, G., *Betonnen obstakels, in en om Muiderberg*, Muiden 1988 (uitgave HAM).

Kroon, G., *Gevelstenengids van Muiden*, Muiden 1989 (uitgave HAM).

Kroon, G., *The fortifications of Muiden, walking guide and information*, Muiden 1988 (uitgave HAM).

Provinciaal Bestuur van Noord-Holland, *Bescherming waterstaatkundige monumenten in Noord-Holland*, Haarlem 1989.

Provinciaal Bestuur van Noord-Holland, *Historische vestingwerken in Noord-Holland 1915-1940*, Haarlem 1990.

Provinciale Commissie, *Rapport der provinciale commissie ter bestudering van de gemeentelijke indeling van Noord-Holland, 2de deel voorstellen der commissie voor: L. de Vechtstreek, M. het Gooi*, Haarlem 1951.

Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Beschermde stads- en dorpsgezichten ex art. 20, Monumentenwet: Muiden*, Zeist 1982.

Sierksma, K.L., *Muiderberg, voorpost van het Gooi*, Muiderberg 1971.

Vries Az., G. de, *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, Haarlem 1864.

Vries Az., G. de, *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, Haarlem 1894.

Wennekes, W., *Een explosieve geschiedenis, drie eeuwen buskruit-fabricage in Nederland*, Intermediair jrg. 27-4, blz. 24-31.

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland; Provinciale Planologische Dienst Noord-Holland, 1988.
2. Gemeente Muiden in ca. 1855, topografische kaart 1:50.000, facsimile-uitgave van de topografische dienst en Unie-boek; blad 25 (Amsterdam, 1849/50 verkend, 1854 gegraveerd).
3. Gemeente Muiden in 1865; Kuyper, J., *Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland 1869*, Groningen 1984 (reprint).

4a. Gemeente Muiden ca. 1908; Wieberdink, G.L. samenst., *Historische Atlas Noord-Holland, chromotopografische Kaart des Rijks, 1:25.000*, kaarten nr. 367; Ouderkerk (1873, 1888 en 1911) en nr. 368; Naarden (1888 en 1905).

4b. Situering van het Fort Pampus in de gemeente Muiden ca. 1905; Wieberdink, G.L. samenst., Historische Atlas Noord-Holland, chromotopografische Kaart des Rijks, 1:25.000, kaarten nr. 349; Pampus (1890) en nr. 368; Naarden (1888 en 1905).

5. Gemeente Muiden in 1943; Amerikaanse stafkaarten, A.M.S. M831, sheet 360 (Ouderkerk), 361 (Bussum), 367 (Vinkeveen) en 368 (Hilversum).
6. Gemeente Muiden, ca. 1988; topografische kaarten 1:25.000, nr. 25H; Bussum (1988) en nr. 25G; Amsterdam (1988).
7. Indeling in MIP-deelgebieden, ingetekend op een kopie van kaart nr. 6.
8. Indeling in landschapstypen, getekend op basis van kaart nr. 6.
9. Bodemkaart van de Vechtstreek; uit. Raam, J. van, *Tussen Gooi en Vecht 2 (plant en dier)*, Hilversum/Utrecht 1979.
10. Geomorfologie van de Vechtstreek, uit. Raam, J. van, *Tussen Gooi en Vecht 1 (bodem en water)*, Hilversum/Utrecht 1979.

11a. Belangrijkste landwegen in de gemeente Muiden in ca. 1850, getekend op basis van kaart nr. 6.

11b. Belangrijkste landwegen in de gemeente Muiden in ca. 1940, getekend op basis van kaart nr. 6.

11c. Belangrijkste landwegen in de gemeente Muiden in ca. 1990, getekend op basis van kaart nr. 6.

12a. Tramwegen in de gemeente Muiden tot 1932, getekend op basis van kaart nr. 6.

12b. Tramwegen in de gemeente Muiden van 1932-1939, getekend op basis van kaart nr. 6.

13. Belangrijkste waterwegen in de gemeente Muiden, getekend op basis van kaart nr. 6.
14. Dijken en kaden in de gemeente Muiden, getekend op basis van kaart nr. 6.
15. Wegenkaart van de stadskern van Muiden (gemeente Muiden, bron onbekend). Nb.: de waterstructuur is schematisch bijgetekend.
16. Wegenkaart van de dorpskern van Muiderberg (gemeente Muiden, bron onbekend). Nb.: de waterstructuur is schematisch bijgetekend.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

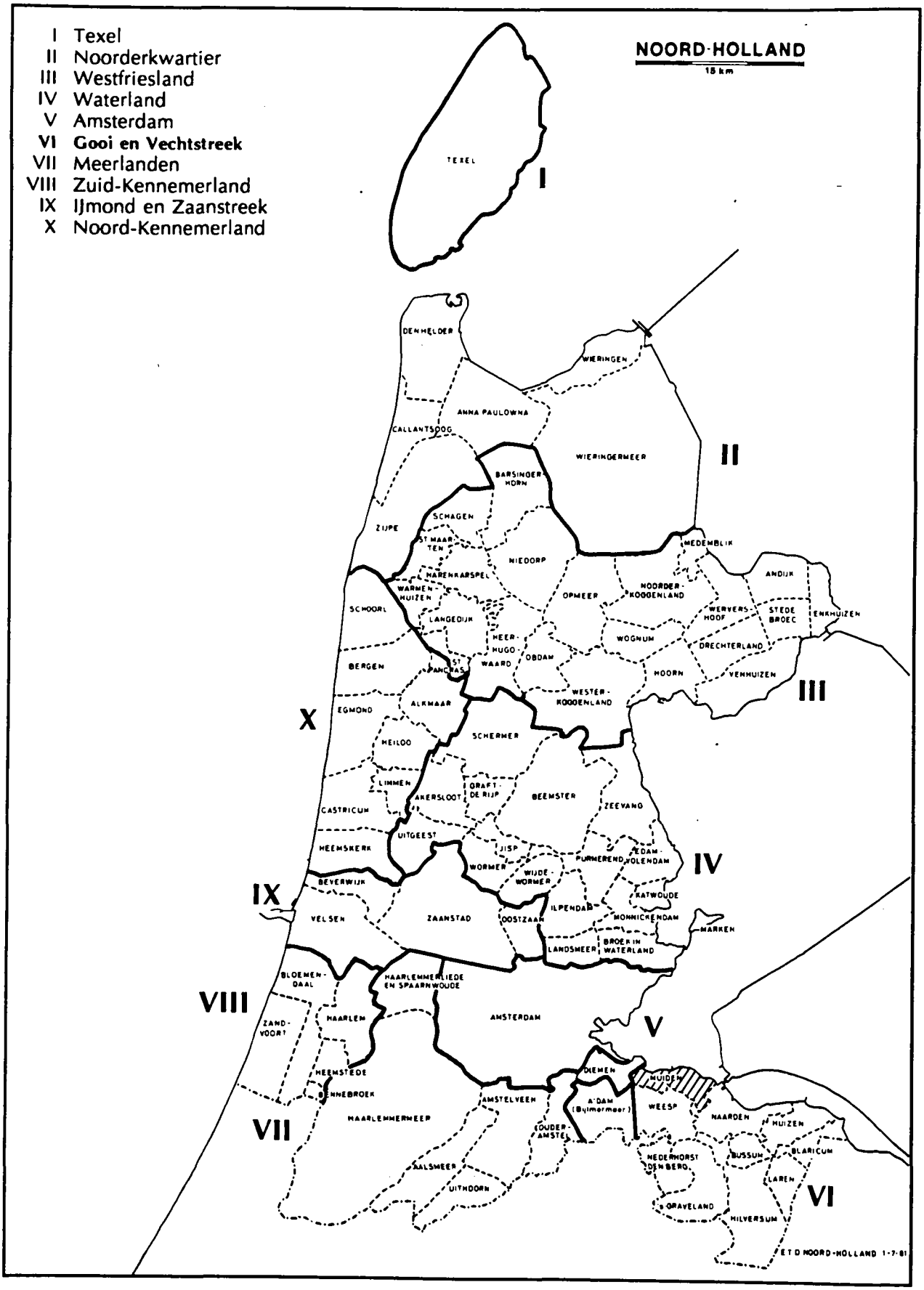

2. Gemeente Muiden in ca. 1854

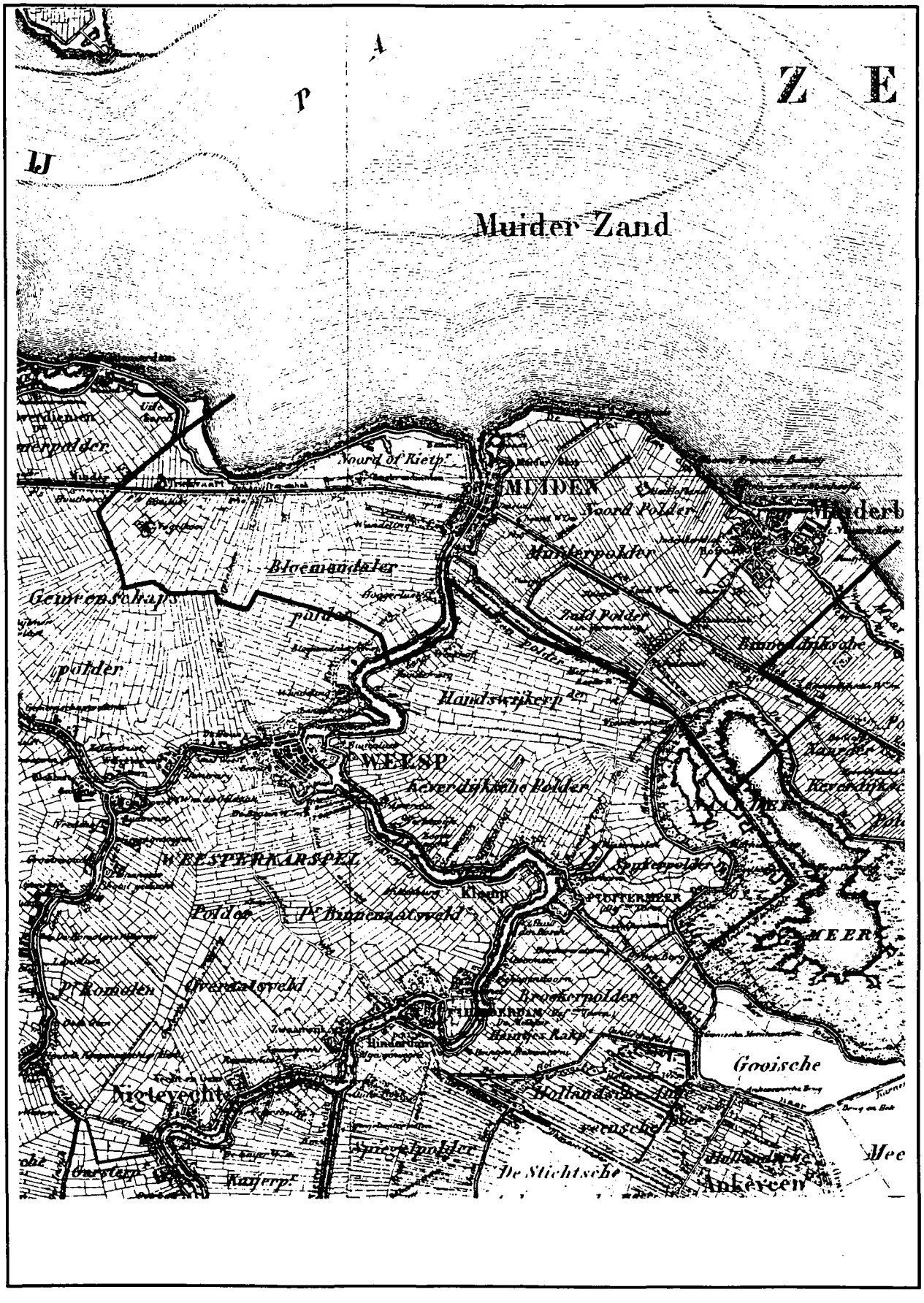

3. Gemeente Muiden in 1865

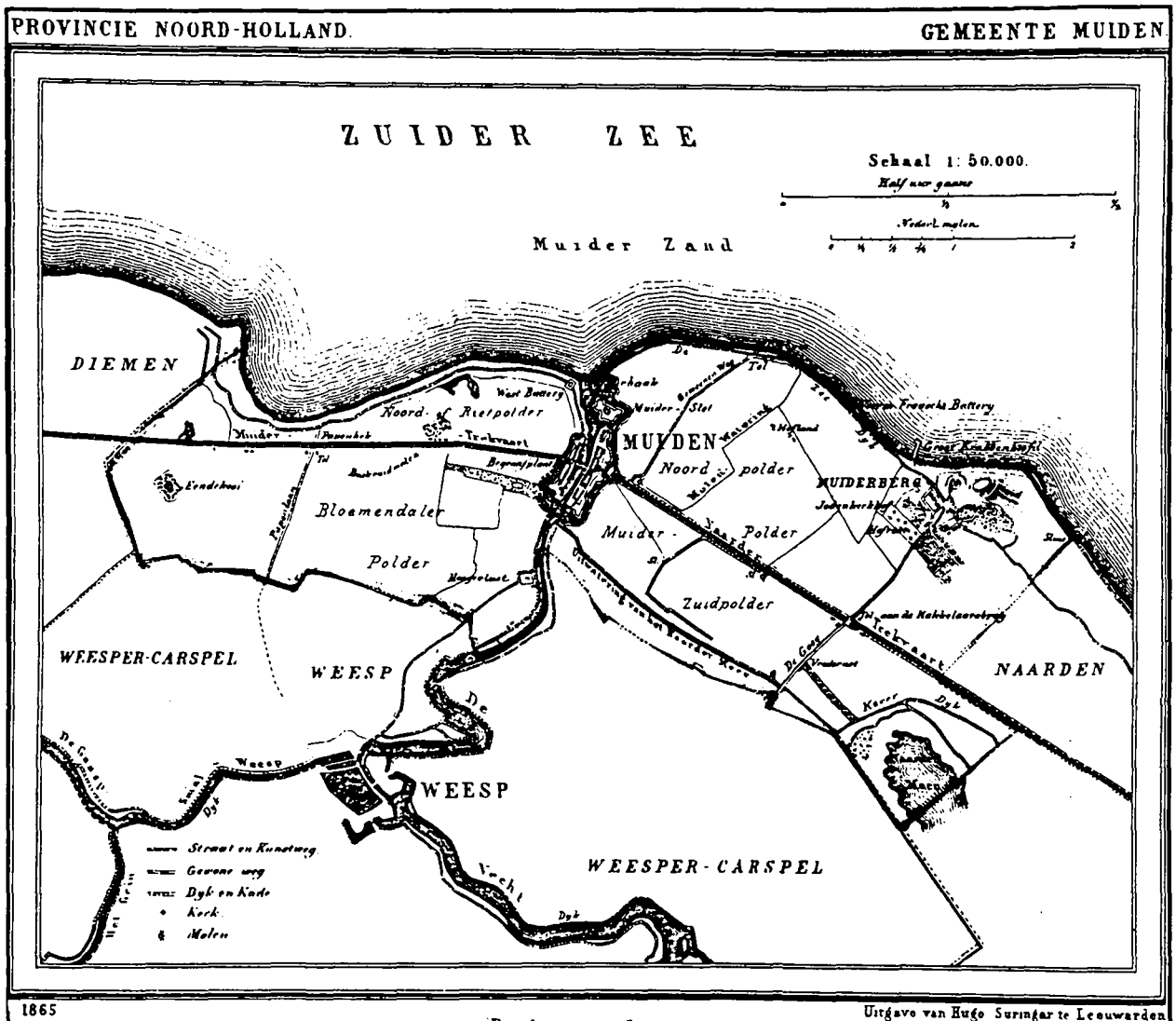

1865

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

1518 Bunders. 4600 Inwoners.

4a. Gemeente Muiden ca. 1908

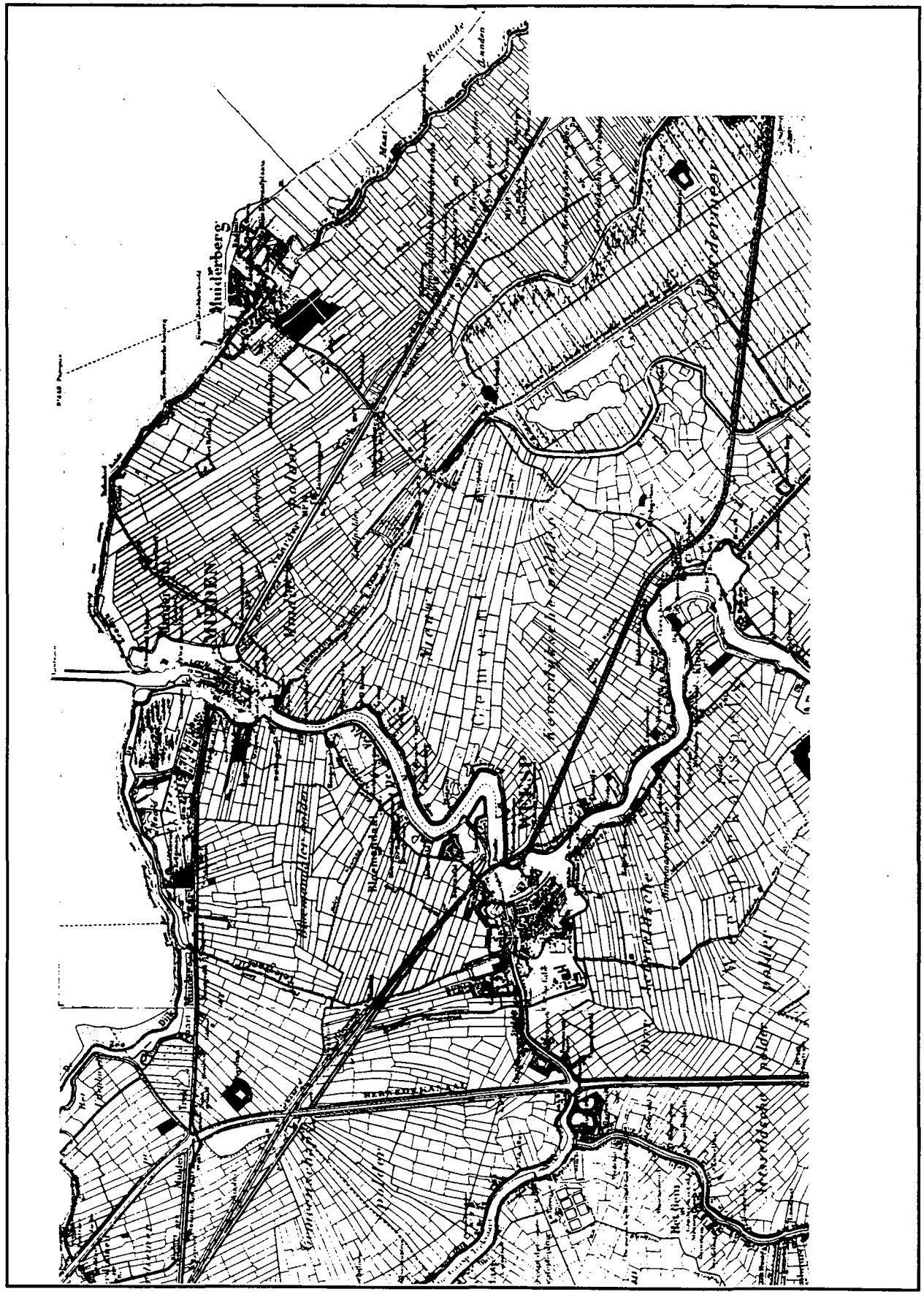

4b. Situering van het Fort Pampus in de gemeente Muiden ca. 1908

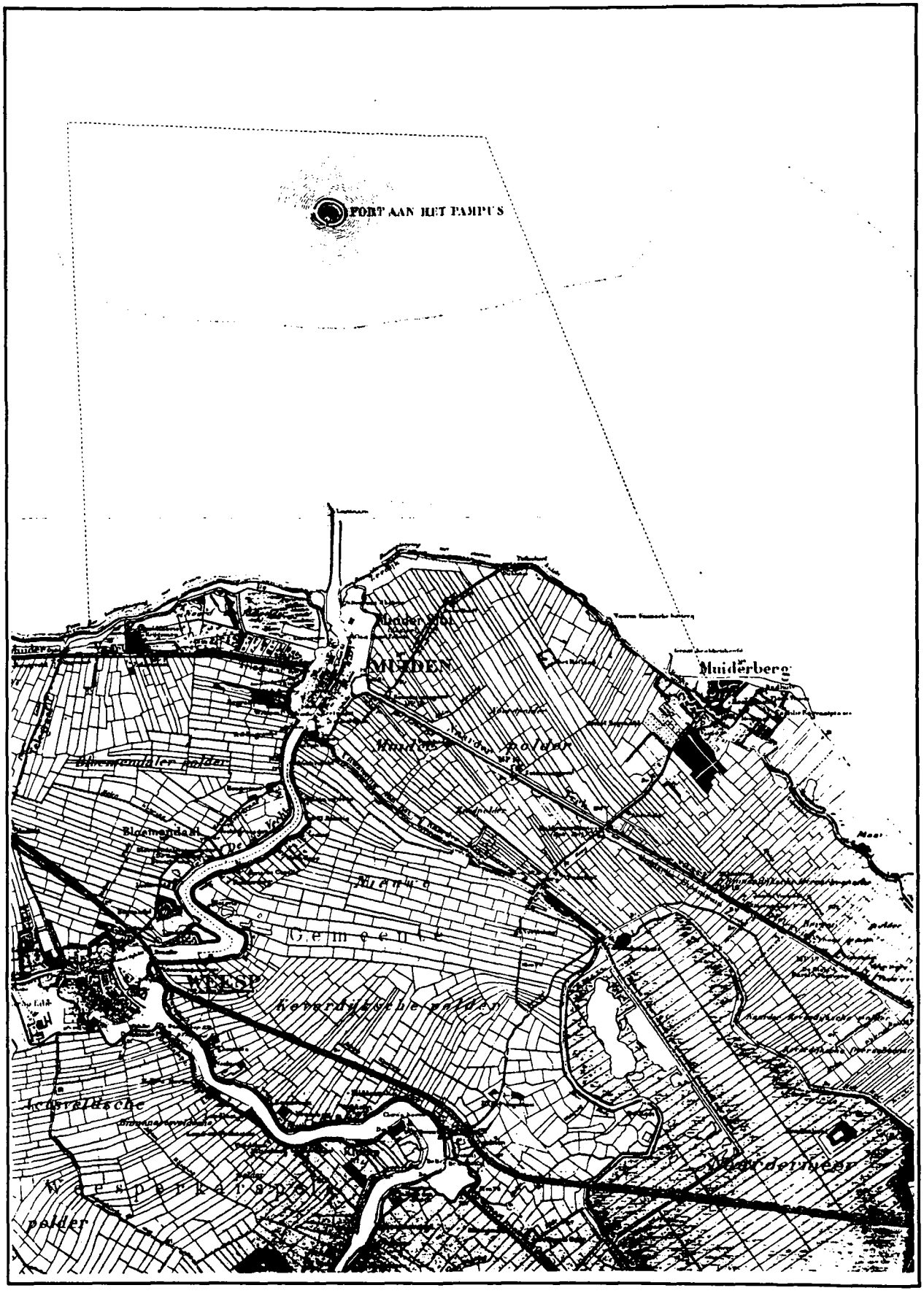

5. Gemeente Muiden in 1943

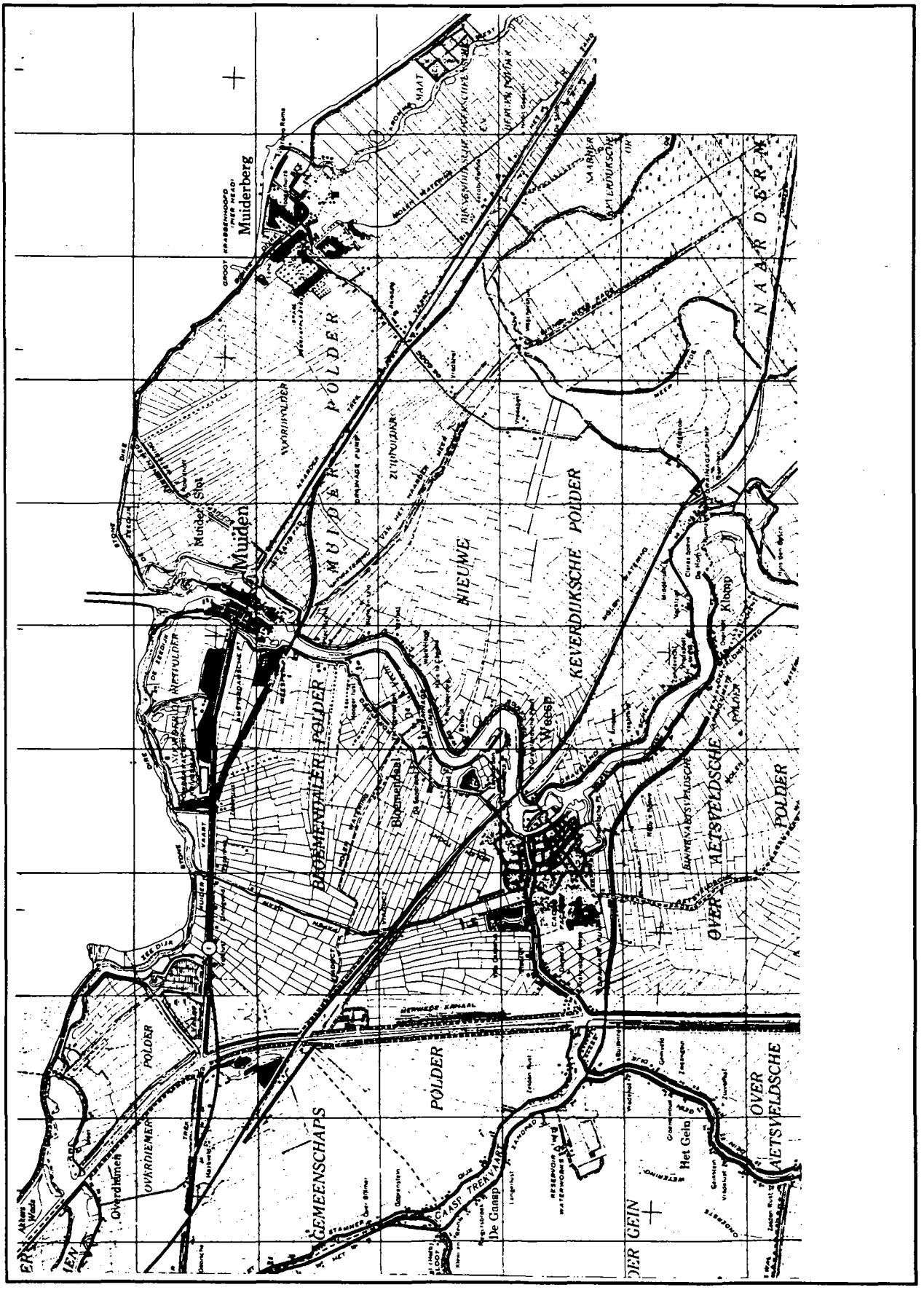

6. Gemeente Muiden, ca. 1988

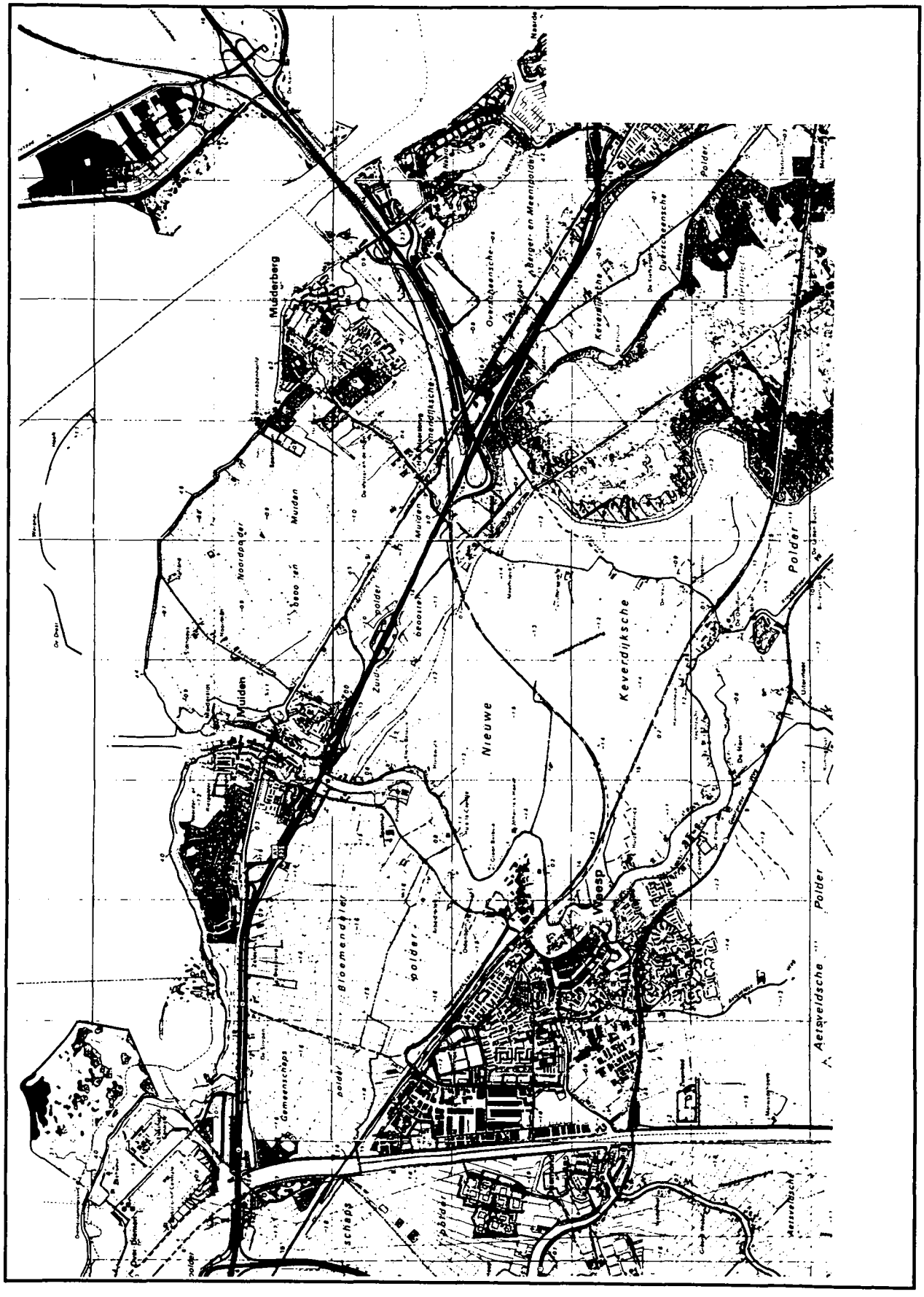

7. Indeling in MIP-deelgebieden

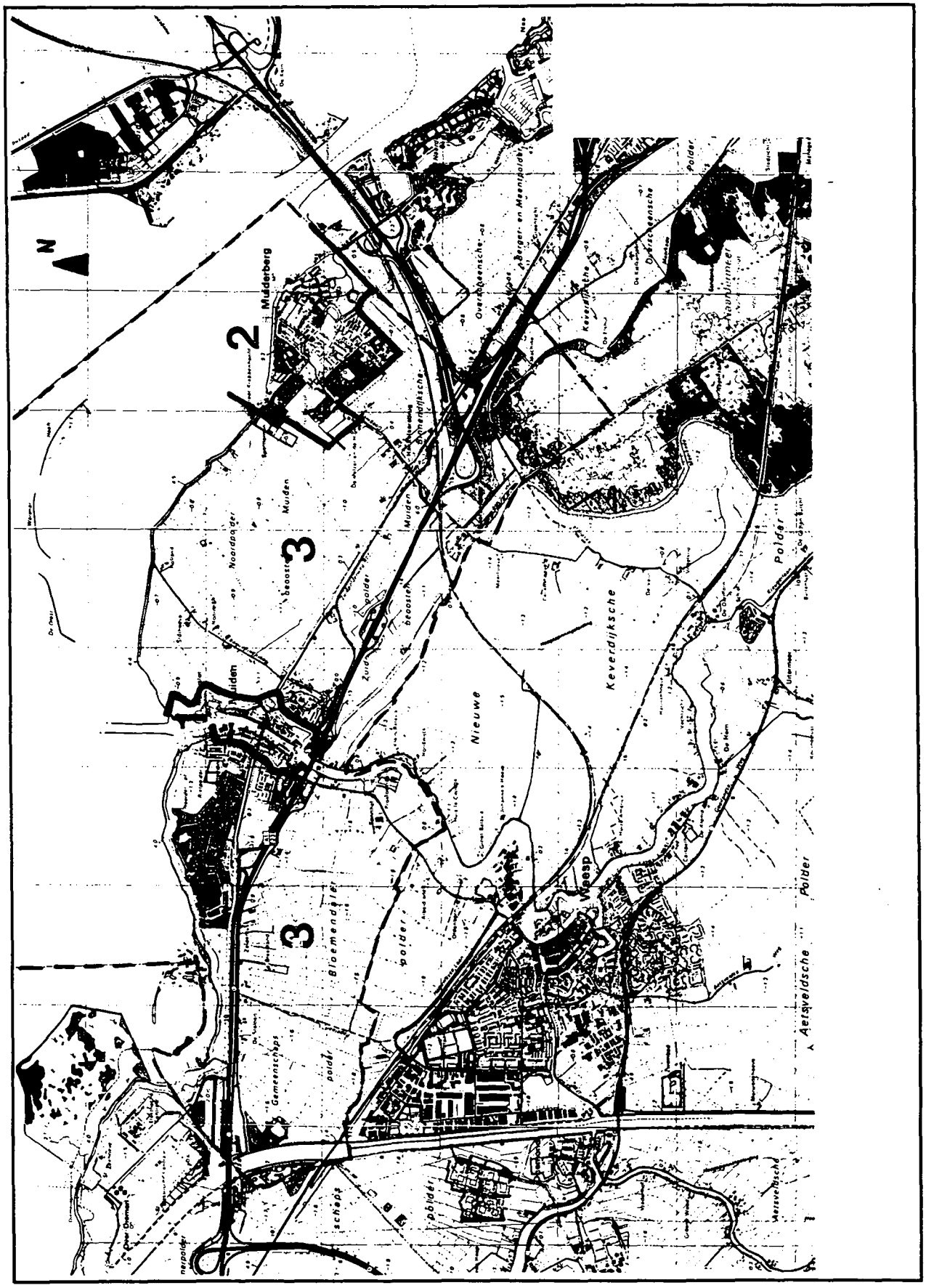
N
1
2
3
3
Muiden
Mijdrecht
Nieuwe
Keverdijksche
Polder
Aetsveldsche
Polder
Bloemendaler
Gemeenschaps
Noordaander
Muiden
Overdiemeensche
Berger- en Meentpolder
Keverdijksche
Overschoonensche
Polder
Zuid
Muiden
Beoosten
Beoosten
Polder
Polder
Polder

8. Indeling in landschapstypen

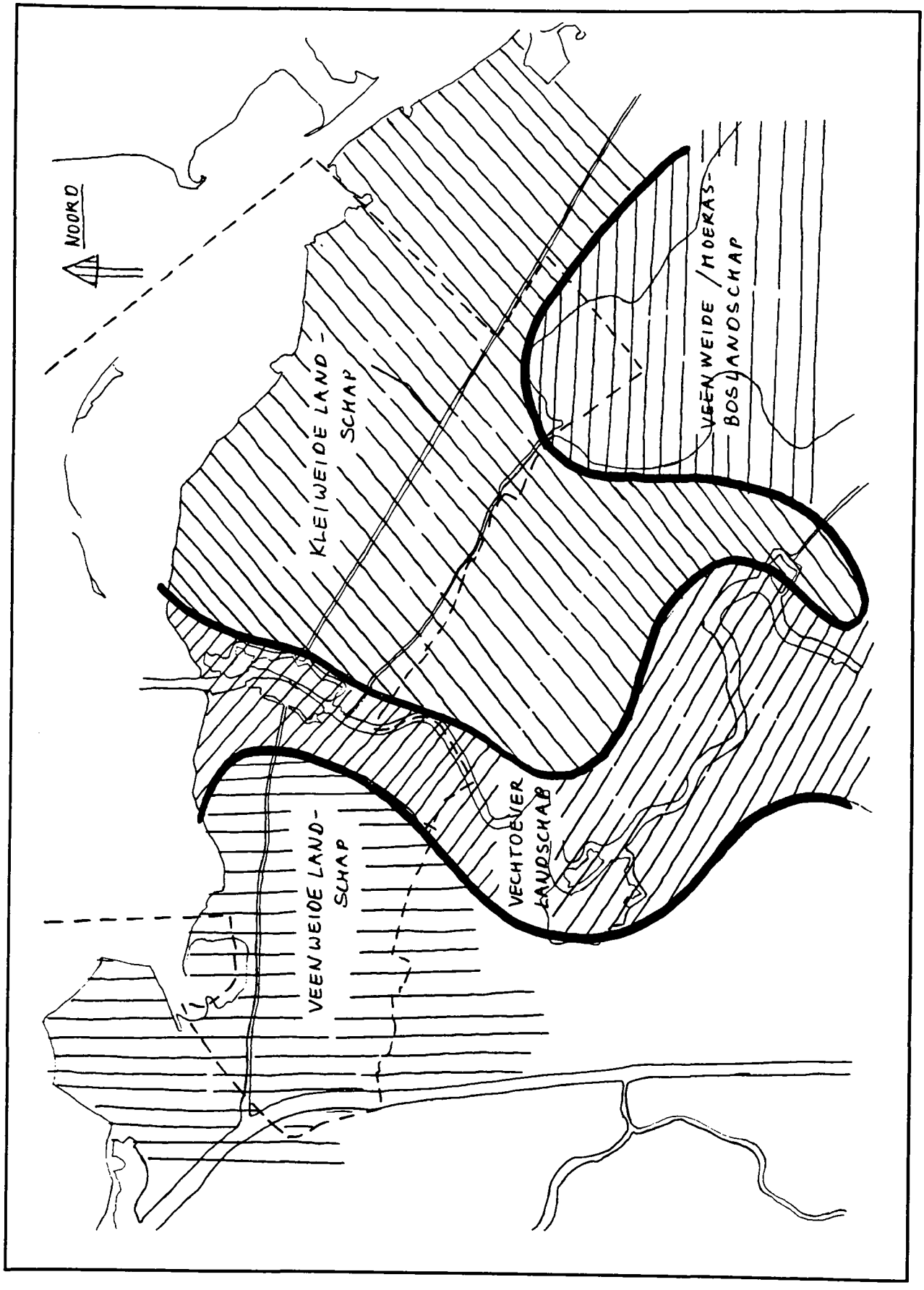

9. Bodemkaart van de Vechtstreek

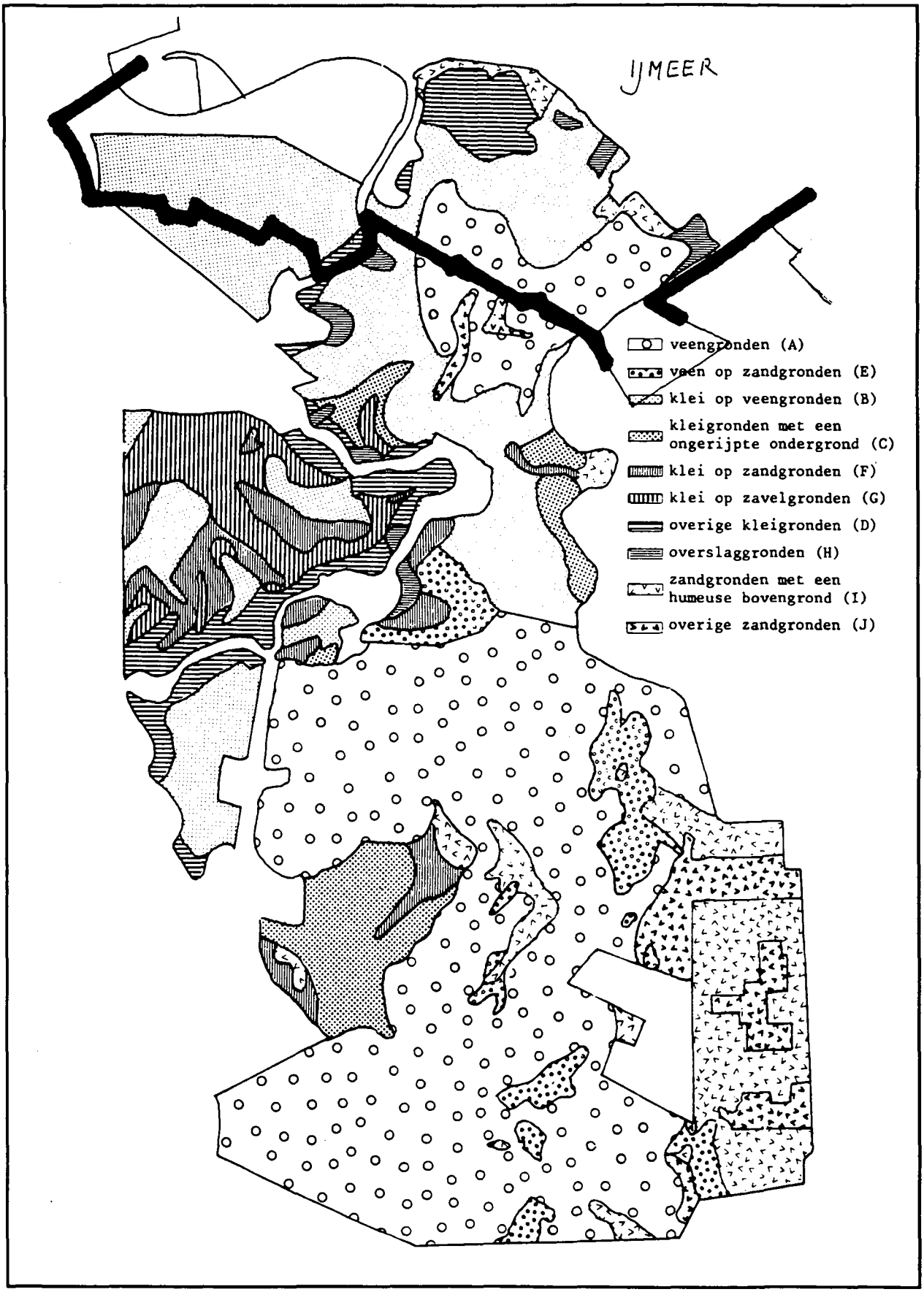

10. Geomorfologie van de Vechtstreek

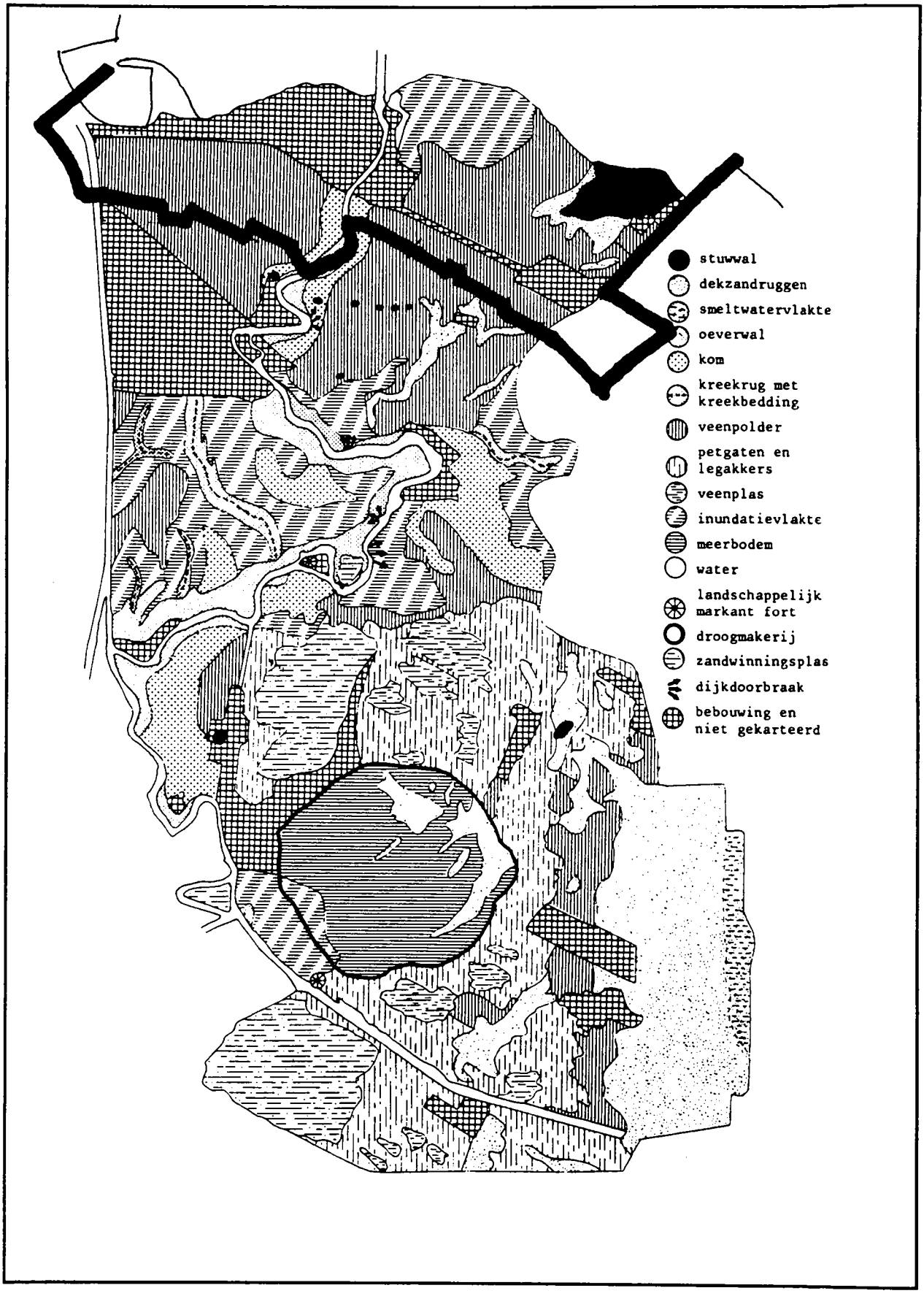

11a. Belangrijkste landwegen in de gemeente Muiden in ca. 1850

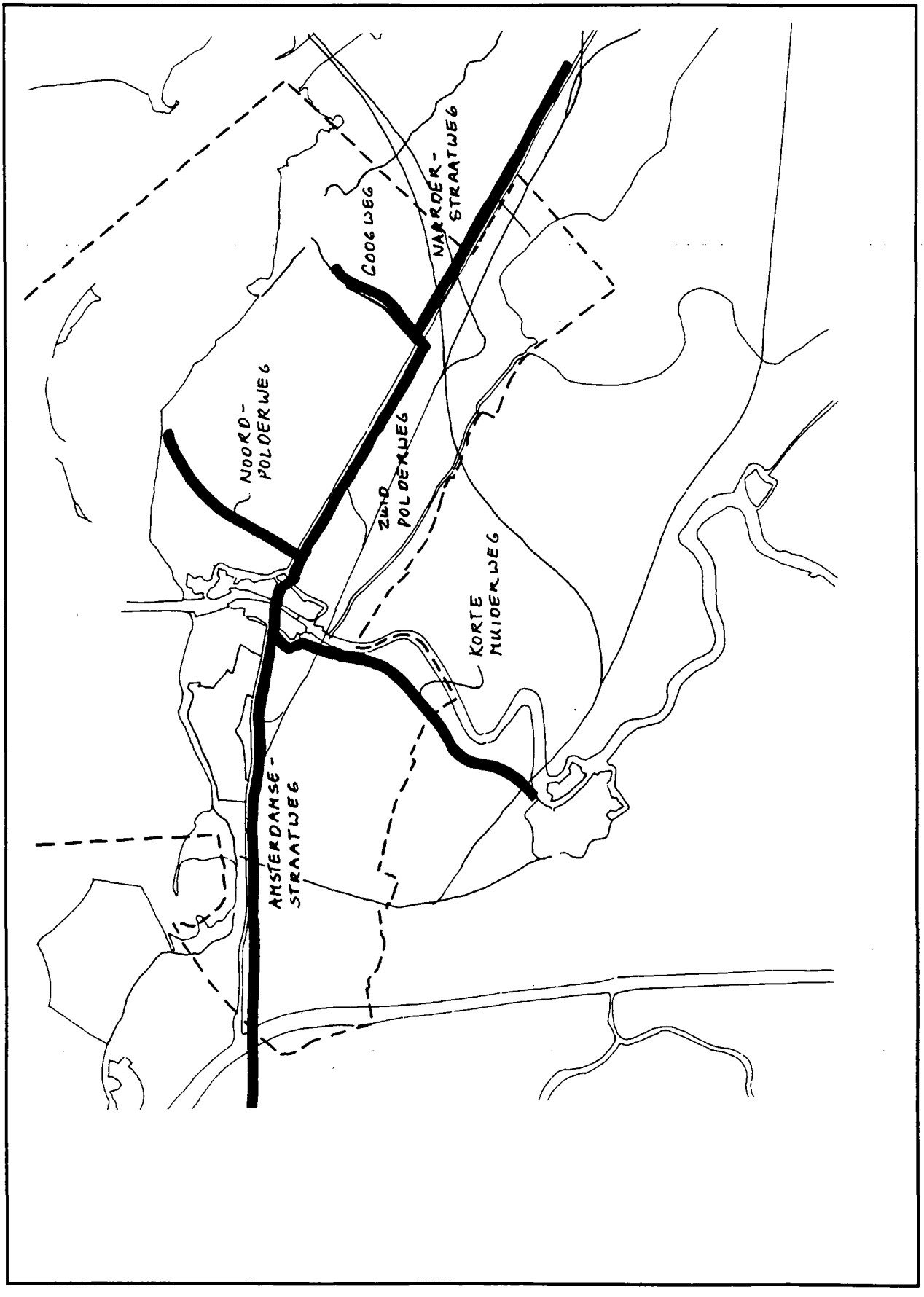

11b. Belangrijkste landwegen in de gemeente Muiden in ca. 1940

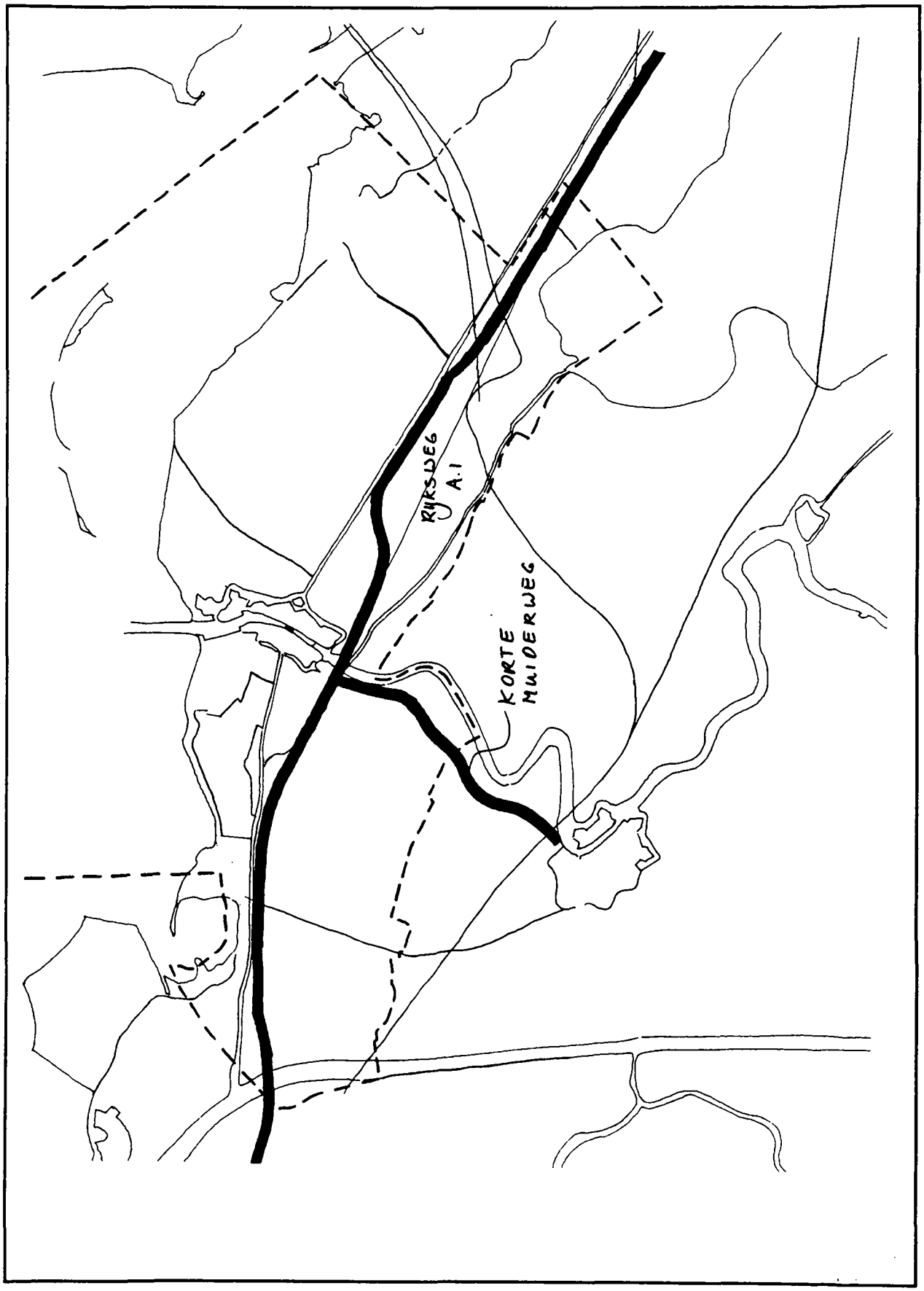

11c. Belangrijkste landwegen in de gemeente Muiden in ca. 1990

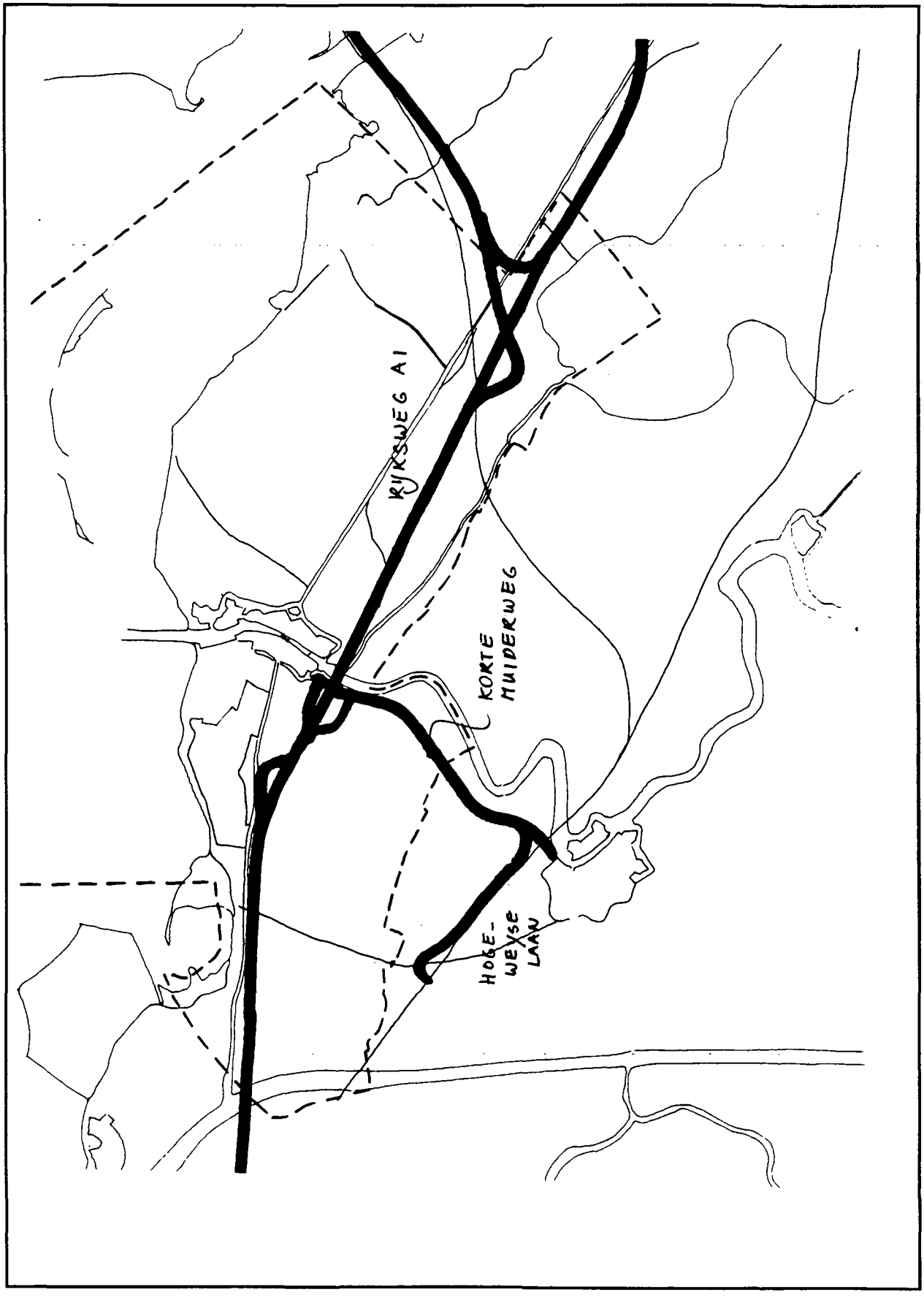

12a. Tramwegen in de gemeente Muiden tot 1932

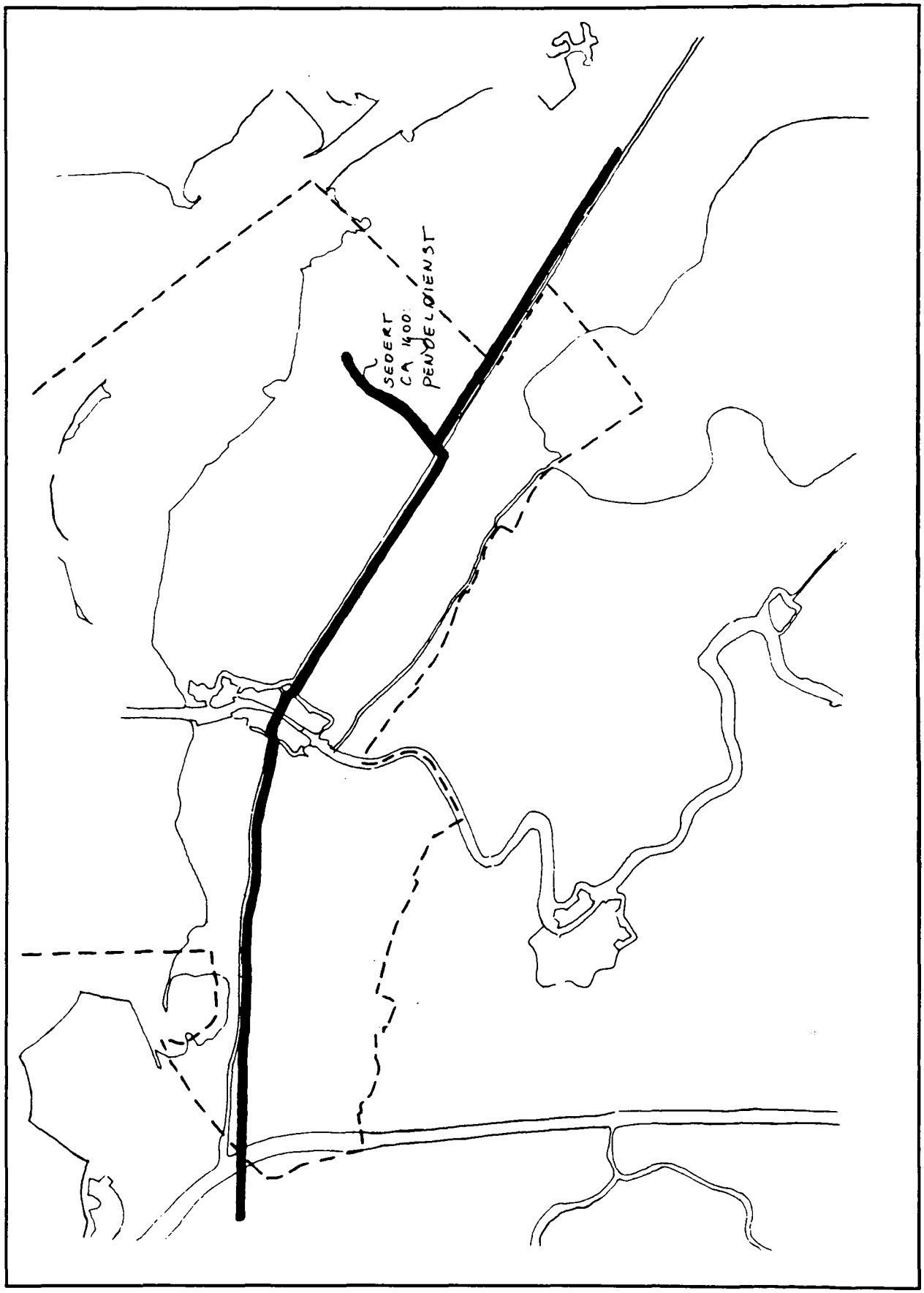

12b. Tramwegen in de gemeente Muiden van 1932-1939

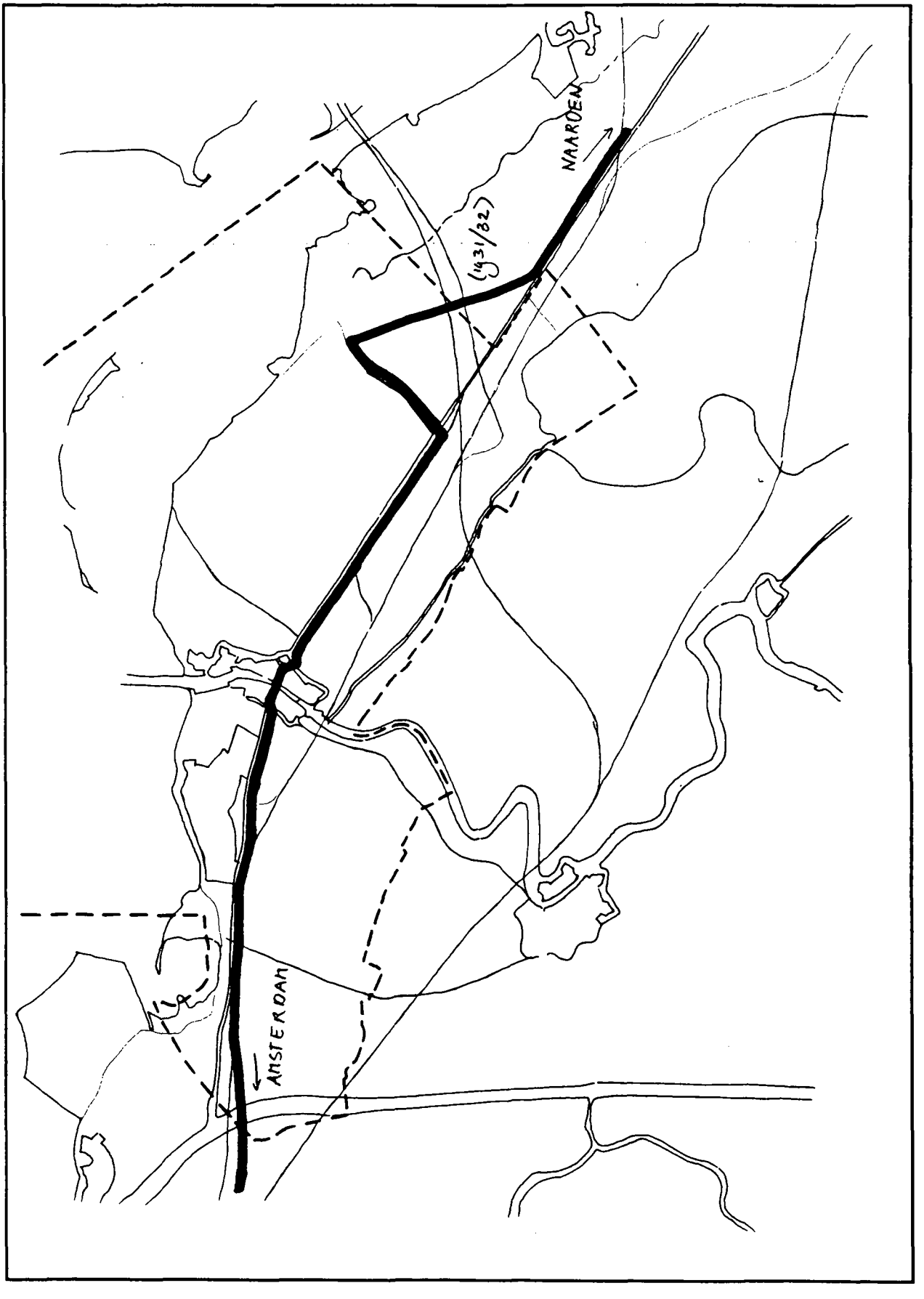

13. Belangrijkste waterwegen in de gemeente Muiden

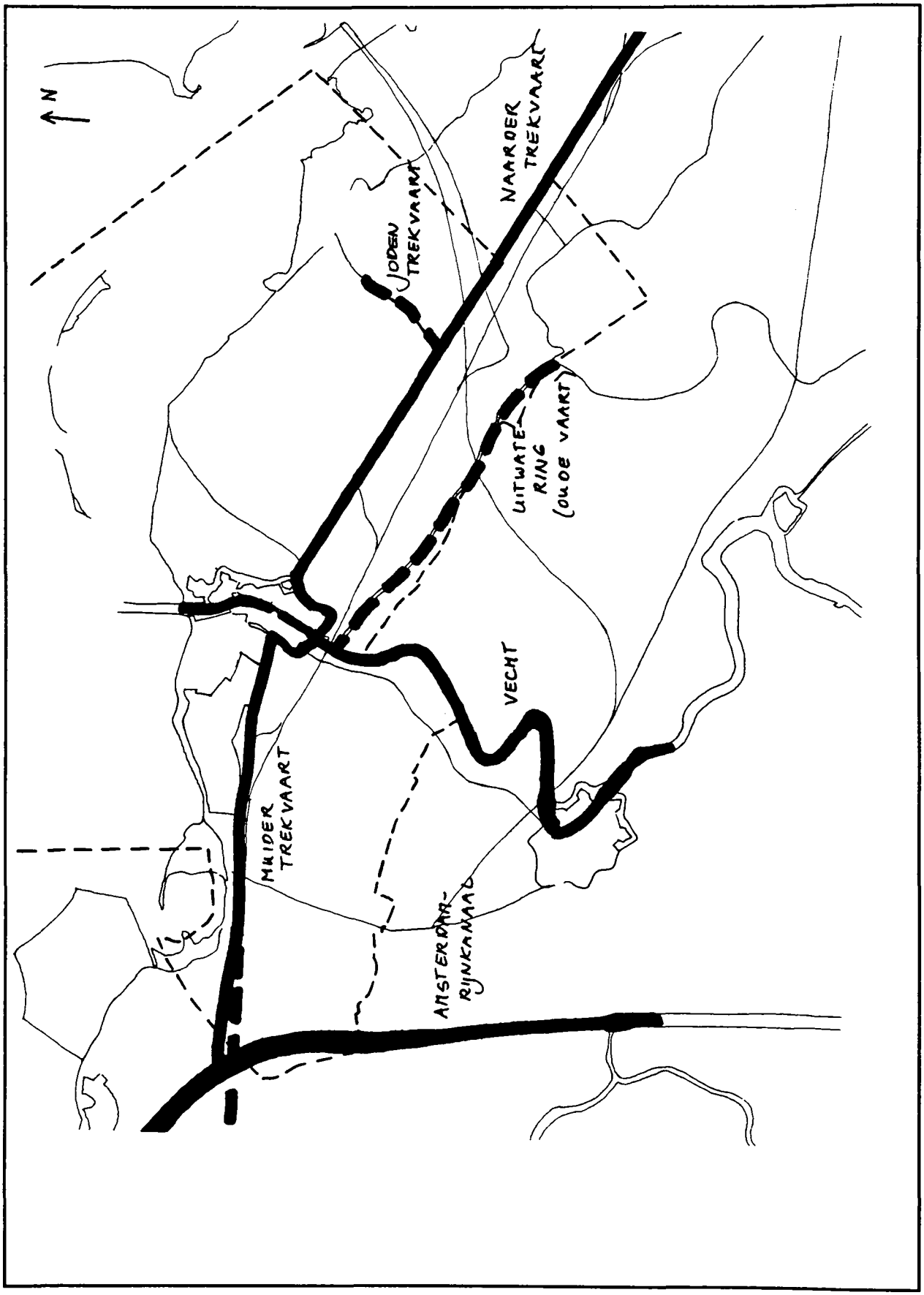

14. Dijken en kaden in de gemeente Muiden

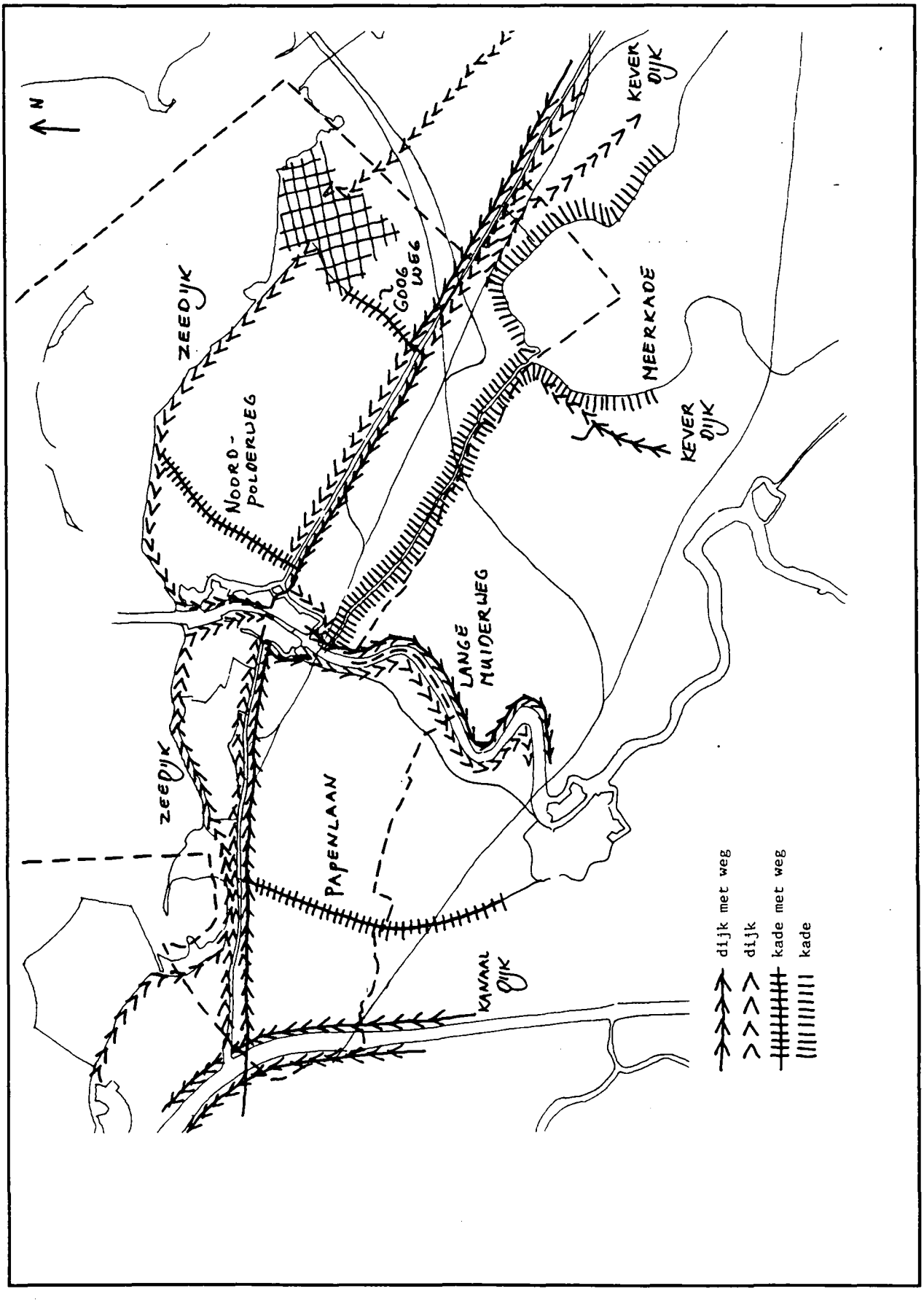

15. Wegenkaart van de stadskern van Muiden

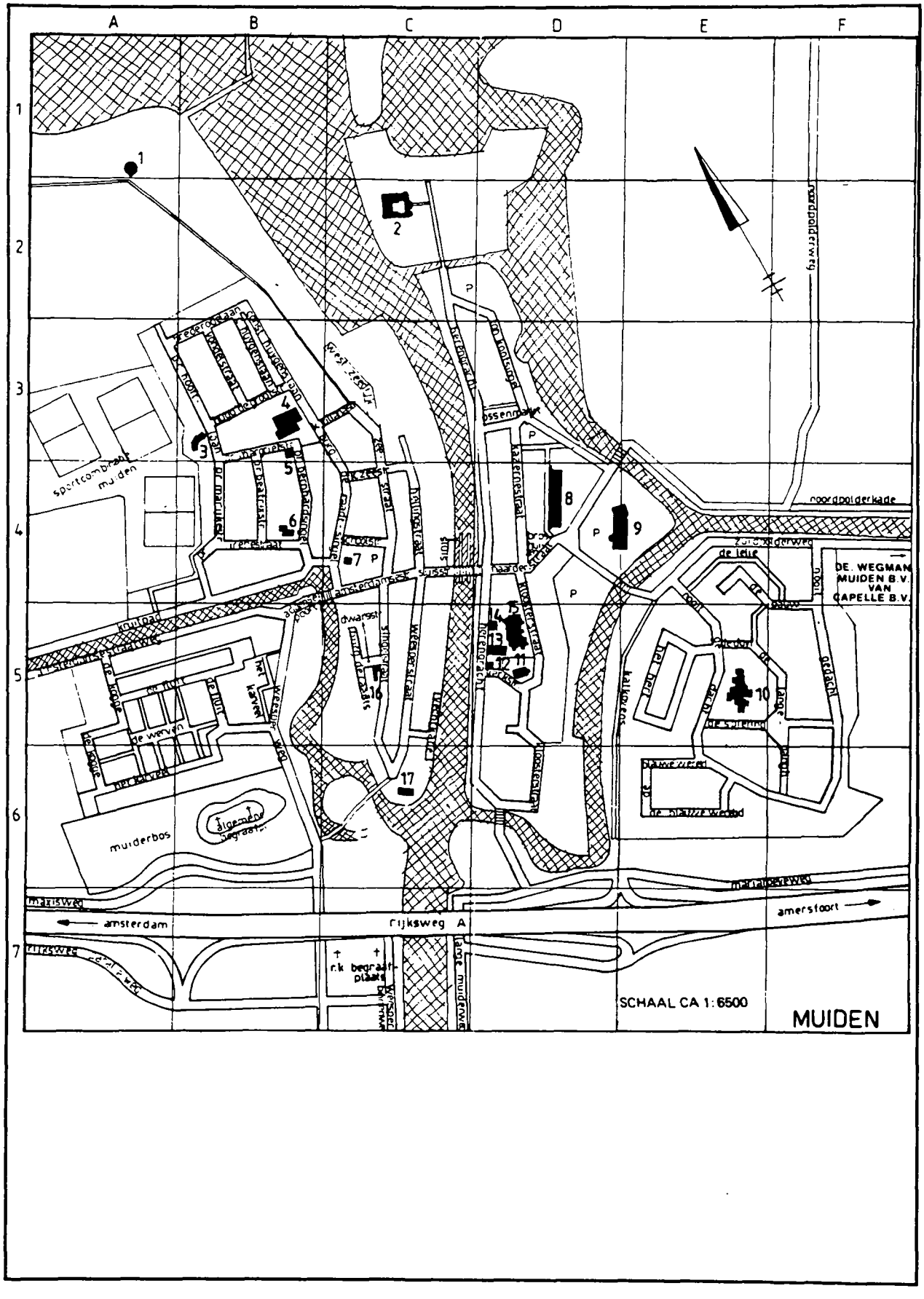
A
B
C
D
E
F
1
2
3
4
5
6
7
sportcombinatie muiden
muiderbos
algemene begraafplaats
amsterdam
rijksweg A
amersfoort
maxisweg
mariaboerweg
noordpolderweg
noordpolderkade
kaiserstraat
kaiserstraat
kaiserstraat

16. Wegenkaart van de dorpskern van Muiderberg

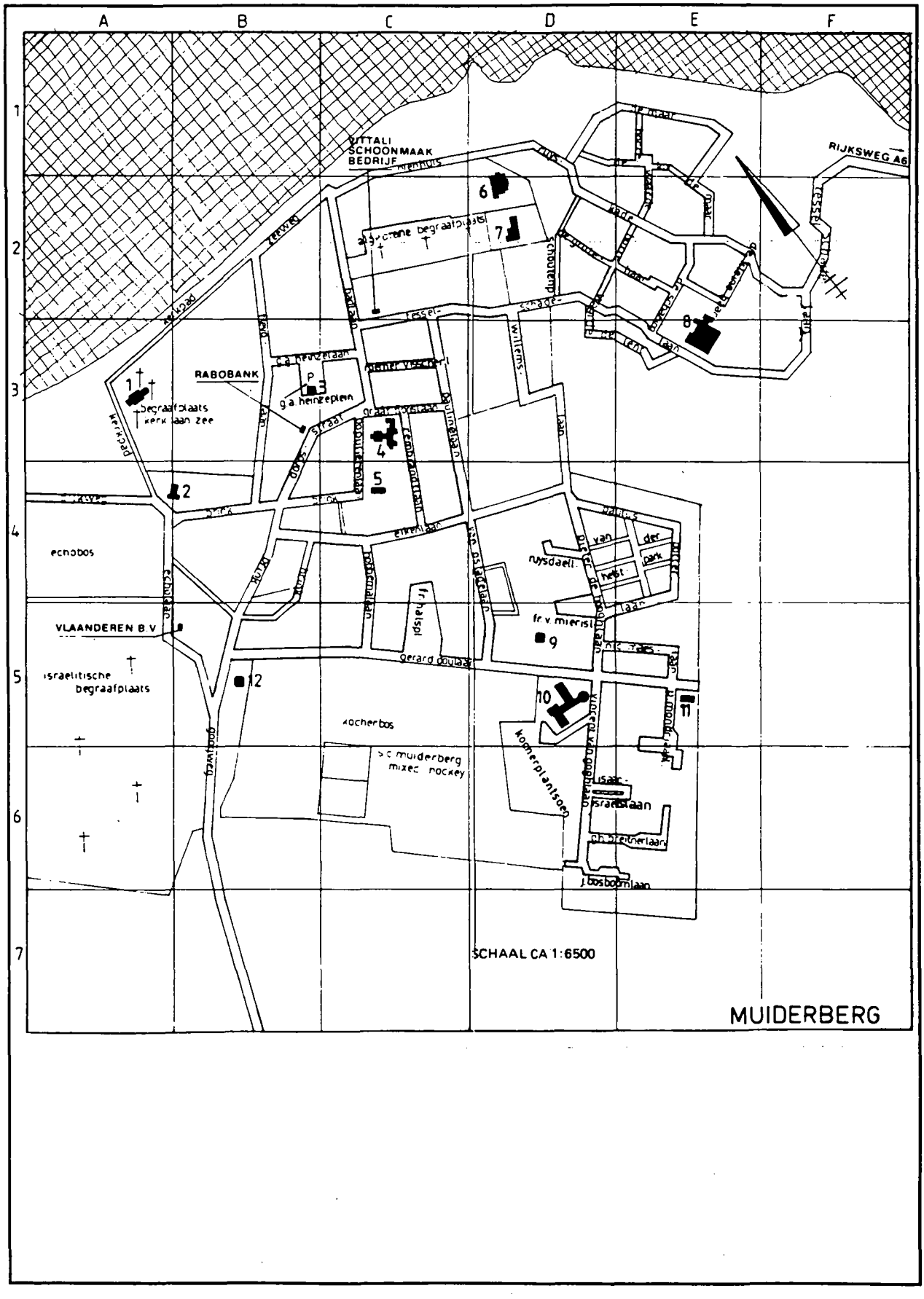

Register

Muiden/Muiden

025		Recreatie	0005922
001	Amsterdamsestraat	Ophaalbrug	0005898
002	Hellingstraat 30	Scheepsbouwerij	0005899
003	Herengracht	Monument	0005900
004	Herengracht	Sluis en draaibrug	0005901
005	Herengracht	Ophaalbrug	0005902
025A	Herengracht 1	Geen	0005923
006	Herengracht 33	Bedrijf	0005903
007	Herengracht 61	Woonhuis	0005904
025B	Herengracht 93	Winkel	0005924
008	Herengracht 62	Woonhuis	0005905
009	Herengracht 80; 81	Bejaardentehuis	0005906
010	Herengracht 82	Pastorie	0005907
011	Herengracht 84	Gemeentehuis	0005908
025C	Kazernestraat 10	Bibliotheek	0005925
012	Kazernestraat 6; 8	Woningen	0005909
025D	Kloosterstraat	Geen	0005926
013	Kloosterstraat 6	Kerk	0005910
014	Kloosterstraat 8	Pakhuis	0005911
025E	Ton Kootsingel	Geen	0005927
025F	Naarderstraat	Multifunctioneel centr.	0005928
015	Naarderstraat 6	Smidse	0005912
016	Noordpolderweg	Brug	0005913
025G	Ravelijnspad	Bergplaatsen	0005929
017	Singelstraat 26	Kerk (gereformeerd)	0005914
018	Singelstraat 32	Woonhuis	0005915
019	Vechtkade 1-15; 2-16	Woonhuizen	0005916
020	Weesperstraat 3	Schuurtje	0005917
021	Weesperstraat 28	Woonhuis	0005918
022	Weesperstraat 42, 44	Woningen (2) en opslag	0005919
023	Weesperstraat 113	Sluiswachterswoning	0005920
024	Zuidpolderweg	Ophaalbrug	0005921

Muiden/Muiderberg

026		Opslag;Uitkijk; Geen	0005930
027	Badlaan	Begraafplaats	0005931
028	Brink	Monument	0005932
029	Brink	Hek	0005933
030	Brink 2; 3; 4	3 woningen	0005934
031	Brink 5	Woonhuis	0005935
032	Brink 18	Woonhuis	0005936
033	Brink 24	Kantoor	0005937
034	Brink 25; 25A; 26	Woonhuizen	0005938
035	Brink 27; 27A; 28	Verenigingsgeb; Woning	0005939
036	Brink 29	Kerk	0005940
037	Dorpsstraat 2	Winkel	0005941
038	Dorpsstraat 6	Woonhuis	0005942
039	Echolaan	Transformatorhuisje	0005943
040	Eikenlaan 12	Woonhuis	0005944
041	Eikenlaan 14	Woning met praktijk	0005945
042	Eikenlaan 48	Woonhuis	0005946
043	Flevolaan 1	Woonhuis	0005947
044	Googweg 1	Hotel	0005948
045	Googweg 2; 4	Woningen	0005949
046	Googweg 6	Begraafplaats	0005950

047	Nienhuys Ruyskade 1	Villa	0005951
048	Nienhuys Ruyskade 2-24	Woonhuizen	0005952
049	Paulinelaan 4	Verenigingslokaal	0005953
050	Populierenlaan 2 A	Ontmoetingscentrum	0005954

Muiden/Buitengebied

051	Johannes Bosboomlaan 1	Opslag; Geen	0005955
051A	Achter de Goog 3	Opslag; Geen	0005956
052A	Buitendijke-zuid	Geen	0005960
052	Buitendijke-oost	Geen	0005959
054	Dijkweg 2	Woonhuis	0005963
055	Googweg 20	Woonhuis	0005964
056	Hakkelaarsbrug	Ophaalbrug	0005965
057	Kruitpad 1;2	Woningen	0005966
058	Kruitpad 7; 8; 9; 10; 11	Woonhuizen	0005967
059	Kruitpad 13	Kruitfabriek	0005968
060	Meerkade 5	Kantoor; Woonhuis	0005969
061	Noordpolderkade 1	Gemaal	0005970
062	Noordpolderkade 2	Woonhuis	0005971
063	Noordpolderweg 8	Boerderij	0005972
064	Noordpolderweg 10	Boerderij	0005973
052B	Oostzeedijk	Geen	0005961
065	Rijksweg (parallelweg)	Opslag; Geen	0005974
068	Weesperbinnenweg	Begraafplaats, R.K.	0005977
066	Weesperbinnenweg 1	Boerderij; Bedrijf	0005975
067	Weesperbinnenweg 2	Boerderij	0005976
051B	Weesperbinnenweg 7	Opslag; Geen	0005957
069	Weesperweg 1; 2	Dienstwon.; transform.	0005978
053	IJmeer	Toeristisch centrum	0005962
070	Zeedijk	onbekend	0005979
071	Zeedijk	Paal	0005980
072	Zuidpolderweg 1	Brugwachterswoning	0005981
073	Zuidpolderweg 3	Boerderij	0005982
051C	Zuidpolderweg 4	Opslag; Geen	0005958

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 3, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 - 14 31 43

Samenstelling
ir. J.A. van der Hoeve
Afdeling Cultuur en Educatie, Cluster Monumentenzorg
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
200 exemplaren

Haarlem, januari 1993

Muiden